

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HUDEBNÍ VÝCHOVY A KULTURY

**Alternativní hudební nástroje ve výuce hudební
výchovy na 2. stupni ZŠ a gymnázií**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Karolína Skuhrovcová

Obor Hudba se zaměřením na vzdělávání a Český jazyk

Vedoucí práce: PhDr. Štěpánka Lišková, Ph.D.

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 1. června 2019

.....
vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala PhDr. Štěpánce Liškové, Ph.D., za její pomoc, ochotu a trpělivost. Současně bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mě při vytváření této práce podporovali, a bez jejichž pomoci by nebylo možné práci dokončit.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce pojednává o alternativních nástrojích, které lze zahrnout do výuky hudební výchovy. V rámci tématu alternativních nástrojů vyčleňuje nástroje klasické, na jejichž základu vybírá nástroje alternativní. Dále se práce zabývá výrobou jednoduchých hudebních nástrojů a jejich využitím v multikulturních lidových písních. Cílem práce je obohatit výuku hudební výchovy o nové netradiční postupy výroby nástrojů a zároveň nastínit ostatním učitelům možné alternativní nástroje, se kterými lze v hodinách hudební výchovy pracovat.

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with alternative musical instruments, which can be included in musical education lessons. As a cornerstone for the alternative musical instruments, classical musical instruments are used and mentioned. Moreover, creating of some simple alternative musical instruments with their usage in multicultural folk songs are described. The aim of the bachelor thesis is to enrich the musical education lessons of new untraditional approaches of making of simple musical instruments and simultaneously, show the other teachers the alternative musical instruments, that could be used during the lessons.

OBSAH

ÚVOD	1
1. BĚŽNÉ „KLASICKÉ“ NÁSTROJE VE ŠKOLNÍ PRAXI	3
1.1 ORFFŮV INSTRUMENTÁŘ	4
1.1.1 Nástroje Orffova instrumentáře	4
1.2 HUDEBNÍ ČINNOSTI V KONTEXTU S BĚŽNÝMI HUDEBNÍ NÁSTROJI	5
1.2.1 Charakteristika podle RVP	5
1.2.2 Míra užití nástrojů v hudebních činnostech ve školních učebnicích	6
2. VYMEZENÍ POJMU ALTERNATIVNÍCH HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ	18
3. ETNOLOGICKÁ ROVINA HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ	20
3.1 LIDOVÉ NÁSTROJE	20
4. DĚLENÍ HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ	22
4.1 IDIOFONY	22
4.1.1 Klepací deska	22
4.1.2 Shekere	23
4.1.3 Boomwhackers	23
4.2 MEMBRANOFONY	24
4.2.1 Bongo	24
4.2.2 Djembe	24
4.3 CHORDOFONY	25
4.3.1 Bukač	25
4.3.2 Vozembouch	25
4.4 AEROFONY	26
4.4.1 Vábničky	26
4.4.2 Lupínek	26
4.4.3 Okarína	26
4.5 MIRLITONY	27
4.5.1 Hřeben	27
5. VÝROBA ALTERNATIVNÍ HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ	28
5.1 IDIOFONY	28
5.1.1 Křepelička	28
5.1.2 Ořechové kastaněty	29
5.1.3 Kokosový xylofon	31
5.1.4 Plastové chřestidlo	33
5.2 MEMBRANOFONY	34
5.2.1 Vodní bubínek	34
5.2.2 Nafukovací ocean drum	35
5.3 CHORDOFONY	36
5.3.1 Hudební luk	36
5.3.2 Fanfrnoch	38
5.4 AEROFONY	39
5.4.1 Kazoo	39
5.4.2 Panova flétna	41
5.4.3 Brčkofon	42
5.5 VÝROBA HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ V HUDEBNĚ VZDĚLÁVACÍM KONTEXTU	44
5.5.1 RVP v kontextu alternativních nástrojů a jejich výroby	44

6. NÁVRH MODELOVÝCH LEKCÍ S VYUŽITÍM ALTERNATIVNÍCH HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ.....	46
6.1 FANFR, FANFR, FANFRNOCH – CHODSKÁ LIDOVÁ	46
6.2 KIBUGGA – AFRICKÁ PÍSEŇ V JAZYCE LUGANDA.....	47
6.3 KUDU KUDU – AFRICKÁ PÍSEŇ V JAZYCE LUSOGA	49
ZÁVĚR.....	52
RESUMÉ	54
SEZNAM LITERATURY	55
SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	58
SEZNAM TABULEK	60
SEZNAM OBRÁZKŮ	61

Úvod

Bakalářská práce „Alternativní hudební nástroje ve výuce na 2. stupni ZŠ a na gymnáziích“ se zabývá vymezením alternativních nástrojů, které lze začlenit do výuky hudební výchovy. Zároveň se zabývá jejich výrobou a následným využitím v rytimizaci a melodizaci netradičních lidových písních.

Cílem této bakalářské práce je poskytnout nástin možných alternativních nástrojů, se kterými lze pracovat ve výuce hudební výchovy na 2. stupni ZŠ a na gymnáziích. Zároveň tato práce slouží jako inspirace tvořivým učitelům, kteří chtějí výuku obohatit o nové nástroje a nové činnosti s nimi, jako je například výroba vlastních hudebních nástrojů.

Téma práce jsem zvolila z důvodu, že se jako budoucí učitelka hudební výchovy velmi zajímám o to, jak výuku hudební výchovy koncipovat tak, aby žáky bavila a zároveň je obohatila o nové poznatky a zkušenosti. Téma alternativních hudebních nástrojů hodnotím jako jeden z možných způsobů, jak výuku hudební výchovy zpestřit. Mým záměrem je tedy ukázat i jinou cestu, než kterou předkládá současná vzdělávací koncepce.

V této bakalářské práci vyčlením alternativní nástroje, které se vymykají konceptu klasických nástrojů užívaných v hodinách hudební výchovy. Z tohoto důvodu se zaměřím nejprve na nástroje klasické čili běžně užívané v hodinách hudební výchovy. Vycházet přitom budu z učebnic hudební výchovy používaných na 2. stupni ZŠ a gymnáziích, přičemž se zaměřím na to, jaké klasické nástroje jsou v těchto publikacích zmiňovány a jakou měrou používány v kontextu s hudebními činnostmi. K tomuto účelu vypracuji přehledné tabulky, které budou ukazovat, v jakých hudebních činnostech se konkrétní nástroje vyskytují.

Dále se tato práce zabývá systematikou dělení hudebních nástrojů, do které je zahrnuto několik alternativních nástrojů vhodných k zařazení do výuky. Mimo jiné jsou nastíněny lidové nástroje, se kterými lze v hodinách také pracovat.

Poslední kapitoly budou věnovány výrobě hudebních nástrojů a třem lidovým písním, v jejichž doprovodu by bylo možné alternativní nástroje využít. Výběr písní je ovlivněn mou inklinací k africkému etniku, proto se v práci objeví dvě africké písně rozdílného tempa, díky nimž mohou žáci poznat odlišný charakter africké hudby.

Při psaní této bakalářské práce budu vycházet z odborné literatury, učebnic hudební výchovy a v neposlední řadě z bakalářských a diplomových prací, které souvisí s tématem alternativních hudebních nástrojů a s tématem učebnic hudební výchovy.

1. BĚŽNÉ „KLASICKÉ“ NÁSTROJE VE ŠKOLNÍ PRAXI

K vymezení alternativních hudebních nástrojů nejprve potřebujeme zjistit, jaké nástroje se používají v běžné školní praxi a do jaké míry je o nich hovořeno ve školních učebnicích. Pro tento účel je tedy nazveme nástroji „klasickými“ neboli běžnými, abychom je mohli lépe odlišit od nástrojů neobvyklých čili alternativních.

Zmínka o klasických nástrojích se objevuje i v publikaci Františka Sedláka, který mezi klasické nástroje řadí například housle, violoncello a kontrabas. Z dechových pak zařazuje flétnu, hoboj a klarinet.¹

Ve školních učebnicích² je uveden širší výběr klasických nástrojů. Kromě melodických a rytmických nástrojů z Orffova instrumentáře, kterým se budeme věnovat v následující podkapitole, je nejvíce v kontextu se čtyřmi druhy hudebních činností uváděno využití klavíru ve výuce. Klavír zaujímá největší úlohu jako opěrný nástroj při pěveckých neboli vokálních činnostech. Dále je klavír využíván např. k vyjádření výrazových prostředků hudby, kdy na něj učitel znázorňuje průběh dané melodie písně, ukázky tempa a dynamiky. Klavír může posloužit rovněž jako pomocný nástroj při výuce hudební nauky, pomůže si žákům vybavit vzdálenost mezi jednotlivými tóny a intervaly, výškové rozdíly tónů aj.³ Vedle klavíru se ve výuce hudební výchovy můžeme setkat také s kytarou, nejčastěji španělkou a sopránovou zobcovou flétnou, v některých případech i tenorovou a basovou. Mimo tyto nástroje se v učebnicích hudební výchovy objevují i nástroje, které mohou nahrazovat klasický klavír, jsou jimi například elektrická piana nebo keyboardy.⁴ Zásadní roli zaujímá tzv. Orffův instrumentář, který se stal nedílnou součástí školního vzdělávacího systému v oblasti hudební výchovy.

¹ SEDLÁK, František. *Didaktika hudební výchovy na 2. stupni základní školy: učebnice pro posl. pedagog. fakult.* 2., část. upr. vyd. Praha: SPN, 1984. s. 125.

² Zkoumány byly tyto učebnice: *Hudební výchova pro 6. – 9. třídu* – nakladatelství Jinan (Kolář, Štíbrová, Brabec), dále sada učebnic hv pro 6. – 9. třídu (včetně metodických příruček) - nakladatelství SPN (Charalambidis a kol.), *Hudební výchova pro 6. a 7. třídu* (včetně její metodické příručky) – Fraus (Šedivý, Rohlíková), *Hudební výchova 1 a 2 pro gymnázia* – SPN (Charalambidis a kol.).

³ Podrobným popisem využití klavíru ve výuce hudební výchovy se zabývá M. FAJRLÍKOVÁ ve své diplomové práci *Klavír ve výuce hudební výchovy na 2. stupni ZŠ*. Plzeň, 2015. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce PhDr. Štěpánka Lišková, Ph.D.

⁴ CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka hudební výchovy (6-9.ročník základní školy)*. Praha: SPN, 2000. ISBN 80-7235-114-1, s. 8.

1.1 ORFFŮV INSTRUMENTÁŘ

Pod pojmem Orffův instrumentář se skrývá soubor lehce ovladatelných rytmických a melodických nástrojů, které mají sloužit dětem k rozvíjení jejich hudebních dovedností a k vytváření vlastního uměleckého projevu. Právě tyto nástroje se v našich výukách používají nejčastěji a tvoří, společně s klavírem, flétnou a kytarou, základ klasických výukových nástrojů na našich školách.

Orffův instrumentář, zvaný též jako Orffovy nástroje, byl pojmenován podle německého skladatele a pedagoga Carla Orffa, který se ve 20. století zabýval elementární hudbou a propojením slova, hudby a pohybu. Orff tyto nástroje vytvořil během působení na taneční škole v Mnichově, kde kladl velký důraz na rytmickou výchovu. Vzniklé nástroje mají pomáhat k intenzivnějšímu rozvoji rytmického cítění žáků během jejich pohybového a zpěvního projevu. Díky svojí lehké ovladatelnosti na ně mohou hrát jedinci bez předchozí zkušenosti hry na hudební nástroje.⁵ Záměrem Carla Orffa také bylo, aby si děti též prostřednictvím těchto nástrojů vymýšlely svůj vlastní doprovod k písním, rozvíjely schopnost improvizace a spontánního hudebního projevu. Nejprve byly nástroje využívány za doprovodu klavíru, později klavír nahradily a byly používány samostatně.⁶

Orffovy nástroje mají dnes velmi široké využití. Od mateřských školek a jeslí se s nimi můžeme setkat i v dětských domovech, léčebných ústavech, ale i v domově důchodců. Je prokázáno, že díky Orffovým nástrojům se u lidí s mentálním postižením zvyšuje koncentrace a obratnost. U starších osob pak kromě obratnosti a hbitosti procvičuje paměť.⁷

1.1.1 NÁSTROJE ORFFOVA INSTRUMENTÁŘE

Orffův instrumentář lze rozdělit do tří kategorií hudebních nástrojů podle věkové kategorie hráčů. První dvě kategorie nástrojů jsou určeny dětem z mateřských škol

⁵ KOŇAŘÍKOVÁ, Karolína. *Využití principů Orffova Schulwerku ve výuce hudební výchovy na Základní škole generála Františka Fajtla DFC v Letňanech*. Diplomová práce. Praha, 2017. Univerzita Karlova. Vedoucí práce: PaedDr. Alena Tichá, Ph.D., s. 22.

⁶ Carl Orff. In: *Česká Orffova společnost* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.orff.cz/cs/CarlOrff>

⁷ Orff instruments. In: *Music Arts* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.musicarts.com/orff-instruments>

a prvním čtyřem třídám základních škol. Třetí kategorie je určena nejen pro žáky 5. až 8. třídy a gymnázií, ale i pro pedagogické školy a konzervatoře.⁸ Nástroje Orffova instrumentáře dělíme na rytmické a melodické.

Mezi rytmické nástroje patří: ozvučná dřívka, dřevěné bloky, templ bloky, chřestítka, rourový bubínek, triangel, prstové činelky, činely, drhlo, kastaněty, rolničky, tamburína, tamburína s plastovou blánou a talířky, ruční bubínek, tympány, bonga a rumba koule.

Mezi melodické bicí nástroje patří: xylofony, metalofony a zvonkohry (sopránové, altové a basové)⁹

Později se k těmto nástrojům začaly přidávat i některé melodické nástroje. K příkladu můžeme uvést zobcové flétny, mezi které patří flétna sopránová, sopránová, altová, tenorová a basová.¹⁰ Dále sem patří kytary, housle, ale i např. ústní harmonika či okarina,¹¹ kterou v této práci blíže popisujeme.

1.2 HUDEBNÍ ČINNOSTI V KONTEXTU S BĚŽNÝMI HUDEBNÍ NÁSTROJI

Hudební nástroje mají přímou spojitost s hudebními činnostmi. S jejich pomocí totiž můžeme hudební činnosti žáků více prohlubovat a rozvíjet. Bližší charakteristiku hudebních činností v hudební výchově nám nabízí Rámcový vzdělávací program.

1.2.1 CHARAKTERISTIKA PODLE RVP

Žáci se učí chápat hudbu a poznávat její pravou podstatu na základě hudebních činností, které s učiteli provozují v hodinách hudební výchovy. V RVP je učivo rozděleno do čtyř základních okruhů činností – vokálních, instrumentálních, hudebně pohybových a poslechových, během nichž žáci rozvíjejí svoji hudebnost, především hudební schopnosti, dovednosti a kreativitu.

⁸ HURNÍK, Ilja, Petr EBEN. *Česká Orffova škola*. Praha: Editio Supraphon, 1982. s. 7.

⁹ PAVLÍČKOVÁ, J. Bakalářská práce. *Pierre van Hauwe a jeho pedagogický odkaz*. Univerzita Karlova. Katedra hudební výchovy. 2013. Vedoucí práce PaedDr. Alena Tichá, Ph.D., s. 21.

¹⁰ KOTKOVÁ, Eva. *Rozvoj rytmických dovedností s využitím nástrojů Orffova instrumentáře v mateřské škole*. Brno, 2013. Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc., s. 23.

¹¹ KOŇAŘÍKOVÁ, Karolína. *Využití principů Orffova Schulwerku ve výuce hudební výchovy na Základní škole generála Františka Fajtla DFC v Letňanech*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce: PaedDr. Alena Tichá, Ph.D., s. 19.

Obsahem vokálních činností je práce s hlasem, vokální improvizace a schopnost správně intonovat a rytmizovat skladbu. V souvislosti s vokálními činnostmi se dítě připravuje na sólový či sborový zpěv.

Instrumentálními činnostmi se rozumí hra na hudební nástroje, která je spojena s tvorbou instrumentálních doprovodů a jednoduchých kompozic.

Hudebně pohybové činnosti souvisí se schopností žáků pohybově reagovat na znějící hudbu pomocí gest a tance.

Při poslechových činnostech se žák učí aktivně vnímat a poslouchat hudbu. Dále vnímat hudbu napříč žánry a době vzniku. Součástí této činnosti je i celková analýza skladeb na základě poslechu.^{12,13}

Na základě charakteristik hudebních činností se domníváme, že zapojení klasických nástrojů do hudebních činností přispívá žákům k lepšímu rozvoji jejich hudebnosti čili k rozvoji hudebních schopností a dovedností. Z hudebních schopností se může rozvíjet například tonální, harmonické a rytmické cítění, hudební představivost a paměť. Z hudebních dovedností např. pěvecké, rytmické intonační a nástrojové dovednosti.¹⁴

1.2.2 MÍRA UŽITÍ NÁSTROJŮ V HUDEBNÍCH ČINNOSTECH VE ŠKOLNÍCH UČEBNICÍCH

Úkolem této podkapitoly je nahlédnout do současných učebnic hudební výchovy a poskytnout seznam všech nástrojů, které jsou v nich uvedeny v souvislosti se zapojením do jednotlivých hudebních činností.

Na základě výzkumu již vzniklých diplomových prací,¹⁵ které se zabývají tématem školních učebnic, se vybraly tyto nejčastěji zmiňované učebnice: *Hudební výchova pro*

¹² MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. 2007. s. 52. Dostupné na: www.msmt.cz/file/10427_1_1/

¹³ MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2017. s. 81. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/41216/>

¹⁴ MANDAUSOVÁ, Marie. *Hudební schopnosti a možnosti jejich rozvoje u žáků 1. stupně ZŠ*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce: doc. PaedDr. Slavíková Marie, CSc., s. 8.

¹⁵ Nahlédlo se do těchto diplomových prací: MORAVCOVÁ, Milena. *Učebnice hudební výchovy pro 6. ročník základní školy*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc., KYSILKOVÁ, Martina. *Učebnice hudební výchovy pro 7. ročník základní školy*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka

6. – 9. ročník – SPN (A. Charalambidis a kol.), *Hudební výchova 1 a 2* - SPN (Charalambidis a kol.), *Hudební výchova pro 6. a 7. ročník ZŠ* – Fraus (J. Šedivý, L. Rohlíková) a *Hudební výchova pro 6. – 9. ročník ZŠ* – Jinan (Kolář, Štíbrová, Brabec).

Pro lepší orientaci je uvedena tabulka využití všech nástrojů v hudebních činnostech¹⁶, které jsou uvedeny ve zmíněných učebnicích. V levých sloupečkách je uveden vždy výpis nástrojů, o kterých se v učebnicích hovořilo v souvislosti s jejich využitím v jednotlivých činnostech. Ve zbývajících sloupečkách se nachází jednotlivé hudební činnosti a jejich propojení s konkrétním hudebním nástrojem.

Knopová, CSc., TROJANOVÁ, Jana. *Učebnice hudební výchovy pro 8. ročník základní školy*. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova un. v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc.

¹⁶ Jedná se o činnosti vokální, instrumentální, pohybové a poslechové.

Učebnice hudební výchovy pro gymnázia 1 a 2 - A. Charalambidis a kol. – nakladatelství SPN

Obě učebnice jsou zaměřené spíše na výkladovou část, tudíž se nástroje v souvislosti s hudebními činnostmi neobjevují tak často jako v následujících učebnicích. Z tabulky vyplývá, že v kontextu s výkladem se učebnice zaměřují převážně na poslechové činnosti, méně pak na instrumentální a vokální. Pokud jde o nástroje, které jsou v učebnicích zmíněny s hudebními činnostmi, autoři se uchylují spíše k obecným pojmům, tzv. příliš nekonkretizují nástroje k dané vokální činnosti. U notového zápisu písně se tedy často objevuje, že je píseň možno doplnit např. melodickými a rytmickými nástroji, jakými ale nezmiňují.

Dále v učebnicích zcela chybí hudební nástroje v kontextu pohybových činností. Lze tedy pouze konstatovat, zdali bylo úmyslem autorů pohybové činnosti záměrně vynechat a zaměřit látku spíše na výklad s převahou poslechových činností.^{17, 18}

¹⁷ CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ a Lukáš HURNÍK. *Hudební výchova 1 pro gymnázia*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2003. ISBN 80-7235-211-3.

¹⁸ CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ, Lukáš HURNÍK a Daniela RADOSA. *Hudební výchova 2 pro gymnázia*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2003. ISBN 80-7235-219-9.

Tabulka 1 - Výskyt nástrojů v hudebních činnostech – Učebnice hudební výchovy pro gymnázia 1 a 2 -
A. Charalambidis a kol. – SPN

Název nástroje	Druh činností			
	vokální	instrumentální	pohybové	poslechové
1				
Klavír	ano	ano	ne	ne
Kytara	ano	ano	ne	ano
Keyboard	ne	ano	ne	ne
Housle	ne	ano	ne	ano
Violoncello	ano	ano	ne	ne
Saxofon	ne	ne	ne	ano
Klarinet	ano	ano	ne	ne
Fagot	ne	ne	ne	ano
Trubka	ne	ne	ne	ano
Akordeon	ne	ne	ne	ano
Varhany	ne	ne	ne	ano
Dřívka	ano	ano	ne	ne
Rumba koule	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Bubínek	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ne	ne
Xylofon	ne	ne	ne	ano
2				
Klavír	ano	ano	ne	ano
Kytara	ano	ano	ne	ano
Keyboard	ano	ano	ne	ano
Syntezátor	ano	ano	ne	ne
Housle	ano	ano	ne	ano
Viola	ano	ano	ne	ne
Violoncello	ne	ne	ne	ano
Harfa	ne	ne	ne	ano
Zobcová flétna	ne	ne	ne	ano
Fagot	ne	ne	ne	ano
Hoboj	ne	ne	ne	ano
Lesní roh	ne	ne	ne	ano
Klarinet	ne	ne	ne	ano
Tamburína	ne	ano	ne	ne
Bicí	ne	ne	ne	ano

Sada učebnic hudební výchovy pro 6. – 9. ročník – J. Kolář, I. Štíbrová, J.

Brabec – Jinan

Ve všech případech se zmíněné nástroje v těchto učebnicích užívají v kontextu se zpěvem písní a jejich hudebním doprovodem. Zajímavé jsou situace, kdy je složka vokální a instrumentální obohacena o složku pohybovou. Jako příklad uvedeme píseň Vadí, nevadí v učebnici pro 7. třídu, kde autor navrhuje žákům vytvoření hada a tleskání nad hlavou.¹⁹ Pohybová složka je také obsažena v učebnici pro 6. třídu, zde si někteří žáci zahrají na bubeníka taneční kapely a za doprovodu hry na tělo – úder levé dlaně na levé stehno a konečky prstů pravé dlaně o pravé stehno, doprovodí své spolužáky při tancích jako je mazurka nebo valčík.²⁰ Hra na tělo v tomto případě nahrazuje velký a malý buben, který se běžně vyskytuje v dechových orchestrech a kapelách, nikoli v hodinách hudební výchovy. V učebnicích se také hojně objevuje jako druh doprovodu hra na tělo v podobě tleskání, pleskání, luskání prstů a dupání. Hudební nástroj lze nahradit

i deskou lavice,²¹ na kterou žáci vyklepávají rukama určitý rytmus, a snaží se, aby na desce přitom našly odlišně znějící místa, které by mohly zvukovou složku více obohatit.

V 8. ročníku se k ostatním rytmickým nástrojům přidává zobcová flétna a housle, na které hrají žáci melodii zpívané písně. Třída se v této aktivitě²² rozdělí na 3 skupiny. První skupina píseň zpívá a zbylé dvě doprovodí píseň melodicky – zobcovou flétnou či houslemi a rytmicky – např. dřívky, tamburínou a trianglem. Nakonec je navrhováno, aby žáci k dané písni vymysleli i tanec, což zároveň doplňuje složku pohybovou.

V 9. třídě rytmické nástroje spíše ustupují a jsou nahrazovány melodickými. Nicméně se přidává kolektivní tleskání jako rytmický doprovod do spirituálů.²³ Kromě klavíru, který se stále hojně využívá jako doprovodný nástroj, mohou žáci více využívat syntezátor, s jehož pomocí lze napodobit zvuk kteréhokoli hudebního nástroje. V písni Už z hor z ní zvon²⁴ se tak nabízí hrát na syntezátor v režimu varhan nebo smyčců.

¹⁹ BRABEC, Jindřich. *Hudební výchova pro 7. ročník*. Praha: Jinan, 1995. s. 5.

²⁰ KOLÁŘ, J., ŠTÍBROVÁ Ivana. *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Jinan, 1997. s. 58.

²¹ BRABEC, Jindřich. *Hudební výchova pro 7. ročník*. Praha: Jinan, 1995. s. 19.

²² BRABEC, Jindřich, Ivana ŠTÍBROVÁ. *Hudební výchova pro 8. ročník*. Jinan, 1994. s. 28.

²³ Spirituál je černošská duchovní píseň. In: BRABEC, Jindřich. *Hudební výchova pro 9. ročník*. Praha: Jinan, 1997. s. 24.

²⁴ Tamtéž, s. 29.

Z následující tabulky vyplývá, že se v této řadě učebnic²⁵ neobjevuje použití nástrojů s poslechovou činností. Poslechové činnosti spjaté s hudebními nástroji se objevují pouze v souvislosti přehrávání audio ukázek a následného poznávání hudebních nástrojů v nich, ovšem blíže není určeno, o jaké nástroje se jedná. Ke stejnému východisku se ostatně přiklání i Milena Moravcová, která ve své práci *Učebnice hudební výchovy pro 6. ročník ZŠ* mimo jiné podrobně rozebírá a hodnotí učebnici hudební výchovy pro 6. ročník ZŠ z této řady učebnic.²⁶

²⁵ V řadě učebnic nakladatelství Jinan.

²⁶ MORAVCOVÁ, Milena. *Učebnice hudební výchovy pro 6. ročník základní školy*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce PhDr. Blanka Knopová, CSc. s. 12.

Tabulka 2 – Výskyt nástrojů v hudebních činnostech – sada učebnic hudební výchovy pro 6. – 9. ročník –
J. Kolář, I. Štíbrová, J. Brabec – Jinan

Název nástroje	Druh činností			
	vokální	instrumentální	pohybové	poslechové
6. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ne
Zvonkohra altová	ano	ano	ne	ne
Metalofon sopránový	ano	ano	ne	ne
Xylofon altový	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Dřívka (claves)	ano	ano	ne	ne
7. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ne
Kytara	ano	ano	ano	ne
Syntezátor	ano	ano	ano	ne
Dřívka (claves)	ano	ano	ano	ne
Zvonky	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ne	ne
Deska lavice	ano	ano	ne	ne
Tleskání, lusknutí prsty	ano	ano	ano	ne
8. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ne
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ne
Housle	ano	ano	ne	ne
Dřívka (claves)	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ne	ne
9. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ne
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ne
Kytara	ano	ano	ne	ne
Malý tympán	ano	ano	ne	ne
Tleskání	ano	ano	ne	ne
Syntezátor	ano	ano	ne	ne
Dřívka (claves)	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne

Učebnice hudební výchovy pro 6. a 7. ročník ZŠ a odpovídající ročníky gymnázií – J. Šedivý, L. Rohlíková – nakladatelství Fraus

Poslechové činnosti se v této učebnici uplatňují formou poslechových cvičení. Učebnice nabízí fotografie nástrojů, z nichž mají žáci vybrat právě znějící nástroj z audio nahrávky. Ke kontrole nástrojů slouží učitelův příručka učitele,²⁷ kde jsou všechny nástroje z nahrávek přehledně vypsány. Poslechy se zde uplatňují opravdu ve velké míře, kromě cvičení na poslechy se žáci pouze zaposlouchají do skladby s vybraným nástrojem, který jim učitel přehraje z audio nahrávky. Učebnice totiž oplývá CD-ROMem, kde je nahráno několik ukázek výše zmíněných nástrojů v různých stylech a žánrech.

V případě nástrojů jako je flétna, klavír a kytara si děti propojí činnosti instrumentální s poslechovými. Každý si postupně na tyto tři nástroje zahraje stejný tón a posléze zhodnotí jeho odlišnou barvu. Velmi zajímavá je kapitola Učíme se hrát na flétnu²⁸ a Učíme se hrát na kytaru.²⁹ Žáci si zde mohou osvojit základy hry na tyto nástroje a jednoduchými kroky mají vysvětleny postupy, jak na ně začít hrát.

Nedílnou součástí je bohaté zastoupení rytmických nástrojů, které se v učebnici využívají ve vokálních, instrumentálních a poslechových činnostech. Žáci se učí rozeznávat zvuk konkrétních nástrojů, následně na ně zkouší realizovat jednoduché rytmické kompozice, kterými nadále doprovází zpívanou píseň.

Vedle klavíru je nejužívanějším nástrojem kytara, která se uplatňuje ve všech hudebních činnostech. Od zpívaných písní za doprovodu kytary se žáci učí samotnou hru na kytaru.^{30, 31}

²⁷ ŠEDIVÝ, Jakub a Lucie ROHLÍKOVÁ. *Hudební výchova – příručka učitele pro 6.-7. ročník základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2014. ISBN 978-80-7238-902-5.

²⁸ ŠEDIVÝ, Jakub a Lucie ROHLÍKOVÁ. *Hudební výchova: pro 6.-7. ročník základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013-. ISBN 978-80-7238-901-8. s. 36.

²⁹ Tamtéž, s. 52.

³⁰ Tamtéž, s. 52.

³¹ Podrobný popis a hodnocení učebnic pro 7. ročníky můžeme vyčíst v diplomové práci Marty Kysilkové – *Učebnice hudební výchovy pro 7. ročník základní školy*. Brno, 2016. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Blanka Knopová, CSc.

Tabulka 3 - Výskyt nástrojů v hudebních činnostech – Učebnice hudební výchovy pro 6. a 7. ročník ZŠ a odpovídající ročníky gymnázií - J. Šedivý, L. Rohlíková – Fraus

Název nástroje	Druh činností			
	vokální	instrumentální	pohybové	poslechové
6. a 7. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ano
Kytara	ano	ano	ano	ano
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ano
Příčná flétna	ne	ne	ne	ano
Klarinet	ne	ano	ne	ano
Saxofon	ne	ano	ne	ano
Hoboj	ne	ne	ne	ano
Fagot	ne	ne	ne	ano
Dudy	ne	ne	ne	ano
Varhany	ne	ne	ne	ano
Trubka	ne	ne	ne	ano
Lesní roh	ne	ne	ne	ano
Tuba	ne	ne	ne	ano
Pozoun	ne	ne	ne	ano
Foukací harmonika	ne	ano	ne	ne
Akordeon	ne	ne	ne	ano
Housle	ne	ne	ne	ano
Kontrabas	ne	ne	ne	ano
Violoncello	ne	ne	ne	ano
Viola	ne	ne	ne	ano
Harfa	ne	ne	ne	ano
Baskytara	ne	ne	ne	ano
Elektrická kytara	ne	ne	ne	ano
Dobro	ne	ne	ne	ano
Banjo	ne	ne	ne	ano
Tympán	ne	ne	ne	ano
Kastaněty	ano	ano	ne	ano
Bubínek	ano	ano	ne	ano
Činelky	ano	ano	ne	ano
Dřívka (claves)	ano	ano	ne	ano
Tamburína	ano	ano	ne	ano
Xylofon	ano	ano	ne	ano
Zvonkohra	ano	ano	ne	ano
Dřevěný blok	ano	ano	ne	ano
Triangl	ano	ano	ne	ano

Sada učebnic hudební výchovy pro 6. – 9. ročník – A. Charalambidis, Z.

Císař, J. Pilka a kol. – nakladatelství SPN

V této sadě učebnic se nově objevují takové nástroje, které se dosud v předchozích učebnicích³² neobjevily v souvislosti s hudebními činnostmi. Jsou to nástroje jako vozembouch nebo bongo. Ty sice předchozí učebnice zmiňují, ovšem s nimi neodkazují na konkrétní hudební činnost. Bongo a vozembouch jsou zde realizovány s instrumentálních a vokálních činnostech.

Z tabulky můžeme mít dojem, že se v učebnicích téměř nevyskytují pohybové činnosti. To ovšem platí jen pro učebnice 8. a 9. ročníku. U zbývajících učebnic³³ berme na vědomí, že se zde pohybové činnosti nevyskytují v souvislosti s použitím hudebních nástrojů, anebo k nim nebyl uveden konkrétní nástroj, na který danou aktivitu doprovodit. Návrh pohybových aktivit, do kterých se zároveň zapojuje hudební nástroj, je předložen v metodických příručkách těchto učebnic.³⁴ V metodické příručce k učebnici pro 7. třídu je učitelům například navrženo, aby se žáky zahráli hru „škatulata“. Při této hře je doprovází na klavír nebo kytaru ve známých tanečních rytmech písní, které žáci musí rozeznat a zvolit k nim příslušné taneční kroky.³⁵

Bohužel, v jaké míře pohybových činností přidali pro 6. a 7. ročník, v takové míře ubrali pro 8. a 9. ročník. Osnova 8. a 9. ročníku je zaměřena především na dějiny hudby, nechybí proto nespočet poslechů vážné i soudobé hudby. Jak uvádí Jana Trojanová ve své diplomové práci *Učebnice hudební výchovy pro 8. ročník ZŠ, „publikaci chybí rozsáhlejší rytmická cvičení a náměty pro hudebně pohybovou činnost.“*³⁶ Nejinak je tomu i v učebnici pro 9. ročník.

³² V předchozích učebnicích nakl. Jinan (KOLÁŘ, ŠTÍBROVÁ) a Fraus (ŠEDIVÝ, ROHLÍKOVÁ).

³³ U učebnic pro 6. a 7. ročník.

³⁴ Jedná se o metodické příručky k učebnicím pro 6. a 7. třídu, CHARALAMBIDIS, A. a kol., 2000.

³⁵ CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 7. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2000. ISBN 80-7235-112-5, s. 39.

³⁶ TROJANOVÁ, Jana. *Učebnice hudební výchovy pro 8. ročník základní školy*. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova un. v Brně. Vedoucí pr. PhDr. Blanka Knopová, CSc., s. 14.

Tabulka 4 – Výskyt nástrojů v hudebních činnostech – Sada učebnic hudební výchovy pro 6. – 9. ročník –
A. Charalambidis, Z. Císař, J. Pilka a kol. – SPN

Název nástroje	Druh činností			
	vokální	instrumentální	pohybové	poslechové
6. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ano
Kytara	ano	ano	ne	ne
Syntezátor	ano	ano	ne	ne
Housle	ano	ano	ne	ano
Viola	ano	ano	ne	ano
Violoncello	ano	ano	ne	ano
Kontrabas	ne	ne	ne	ano
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ne
Klarinet	ne	ne	ne	ano
Hoboj	ne	ne	ne	ano
Fagot	ne	ne	ne	ano
Trubka	ne	ne	ne	ano
Lesní roh	ne	ne	ne	ano
Dřívka	ano	ano	ano	ne
Tamburína	ano	ano	ano	ne
Dřevěný blok	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ano	ne
Xylofon	ano	ano	ne	ne
Tympány	ne	ne	ne	ano
Cimbál	ne	ne	ne	ano
7. ročník				
Klavír	ano	ano	ano	ne
Kytara	ano	ano	ne	ne
Syntezátor	ano	ano	ne	ne
Housle	ano	ano	ano	ano
Viola	ano	ano	ne	ne
Violoncello	ano	ano	ne	ne
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ne
Fagot	ne	ne	ne	ano
Cimbál	ne	ne	ne	ano
Cemballo	ne	ne	ne	ano
Xylofon	ano	ano	ne	ne
Metalofon	ano	ano	ne	ne
Maracas	ano	ano	ne	ne
Rolničky	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ne	ne

Název nástroje	Druh činností			
	vokální	instrumentální	pohybové	poslechové
Dřevěný blok	ano	ano	ne	ne
Dřívka	ano	ano	ne	ne
Činely	ano	ano	ne	ne
Bubínek	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Bonga	ano	ano	ne	ne
Vozembouch	ano	ano	ne	ne
Hra na tělo	ano	ano	ne	ne
8. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ano
Kytara	ano	ano	ne	ano
Syntezátor	ano	ano	ano	ne
Housle	ano	ano	ne	ano
Violoncello	ano	ano	ne	ano
Viola	ne	ne	ne	ano
Kontrabas	ne	ne	ne	ano
Banjo	ne	ne	ne	ano
Zobcová flétna	ano	ano	ne	ano
Trubka	ano	ano	ne	ano
Klarinet	ne	ne	ne	ano
Trombon	ne	ne	ne	ano
Varhany	ne	ne	ne	ano
Cemballo	ne	ne	ne	ano
Dřívka	ano	ano	ne	ne
Bubínek	ano	ano	ano	ne
Chřestidlo	ano	ano	ne	ne
Tamburína	ano	ano	ne	ne
Xylofon	ano	ano	ne	ne
Triangl	ano	ano	ne	ne
Hra na tělo	ano	ano	ano	ne
9. ročník				
Klavír	ano	ano	ne	ano
Kytara	ano	ano	ano	ne
Syntezátor	ano	ano	ne	ano
Housle	ne	ne	ne	ano
Viola	ne	ne	ne	ano
Violoncello	ano	ano	ne	ano
Kontrabas	ano	ano	ne	ne
Baskytara	ne	ne	ne	ano

2. VYMEZENÍ POJMU ALTERNATIVNÍCH HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

Abychom mohli lépe vymezit alternativní hudební nástroj, musíme si nejprve definovat hudební nástroj jako takový.

Hudební nástroj může být jakýkoli předmět, který vydává zvuky, tedy „*předmět, který umožňuje produkci hudebního zvuku*“.³⁷ Takovým předmětem může být například předmět upravený i neupravený, ale v neposlední řadě i vyrobený. Při této definici je nutno blíže charakterizovat hudební zvuk, jelikož ne každý zvuk lze vyhodnotit jako hudební. Zvuky se tedy dělí na hudební a nehudební. Nehudební zvuky označujeme jako hluky. „*Hluk je každý nežádoucí zvuk, který vyvolává nepříjemný nebo rušivý vjem nebo poškozuje lidské zdraví.*“³⁸ Naopak hudebními zvuky označujeme tóny, které mají určitou výšku, sílu, délku a barvu. Uvedme si jako příklad zvuk vysavače, u kterého nelze rozeznat ani jednu z uvedených vlastností, považujeme ho tedy za hluk neboli zvuk nehudební.³⁹

Při definování alternativního nástroje je nezbytné vymezit pojem alternativní. Slovník cizích slov tento pojem vykládá jako něco jiného, zástupného nebo náhradního.⁴⁰ Slovem alternativní může být označeno i něco neobvyklého nebo odlišného. Alternativní nástroje jsou tedy nástroje, které se svojí neobvyklostí vymykají běžným standardům hudebních nástrojů. Na tyto nástroje může být nahlíženo z několika hledisek: geografického, historického a hlediska vzniku hudebního nástroje.

a) geografické hledisko

Geografickým hlediskem máme na mysli prostředí vzniku hudebního nástroje a s ním spjatou danou kulturu, která obývá určitou oblast na zeměkouli. Máme tedy například kulturu africkou, řeckou, římskou, asijskou a samozřejmě

³⁷ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 28.

³⁸ Zvuk a hluk. In: *Ekosoftware* [online]. 2016. [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <https://www.ekosoftware.cz/zvuk-a-hluk>

³⁹ MERTL, Ivo. *Abeceda hudební nauky – praktická příručka pro učitele*. Brno: Nakladatelství KONVOJ, spol. s.r.o., 1999. ISBN 80-85615-87-8, s. 6.

⁴⁰ Alternativní. In: *ABZ.cz – slovník cizích slov* [online]. [cit. 2019-03-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/alternativni>

evropskou a pro každou z nich určitý soubor nástrojů, které jsou pak pro odlišné kultury tolik netypické a zvláštní.⁴¹

b) historické hledisko

Historické hledisko představují takové nástroje, které byly vytvořeny v dávných dobách, tudíž o nich dnes už ani nemáme ponětí. Můžeme je tedy právem řadit mezi alternativní, jelikož vznikaly na různých kontinentech a jsou pro nás proto odlišné. Tímto hlediskem se budeme podrobněji zabírat v druhé kapitole, kde se vymezí některé nástroje, které vznikly ve velkých kulturách ale i v důležitých historických epochách.

c) hledisko vzniku hudebního nástroje

Do této kategorie patří především vlastnoručně vyrobené nástroje, můžeme říct i nástroje lidové. Zařadit bychom sem mohli také předměty z běžného života, které mohou plnit funkci hudebního nástroje, například různé skleničky, flašky, kastroly aj.^{42, 43}

⁴¹ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 33.

⁴² PAVLÍČKOVÁ, Jana. *Netradiční hudební nástroje a jejich využití v hodině hudební výchovy*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PaedDr. Alena Tichá, Ph.D., s. 9.

⁴³ Vlastnoručně vyrobenými nástroji a jejich praktickým využitím ve výuce se budeme zabývat v 5. kapitole této bakalářské práce.

3. ETNOLOGICKÁ ROVINA HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

Hudební nástroje lze posuzovat z hlediska místa jejich původního rozšíření, kdy jednotlivé druhy nástrojů vznikají v určité folklórní oblasti. Tyto nástroje si vyrábí lid dané oblasti z předmětů běžné domácnosti pro své vlastní účely. Nejčastěji se však vyráběly jako dětské hračky nebo nástroje zvukové, například řehtačky, signální trouby nebo ovčí zvonce. Takové nástroje se označují jako nástroje lidové.⁴⁴ V souvislosti s naším tématem lze většinu lidových nástrojů zařadit do alternativní roviny. Upřednostňováním klasických nástrojů ve výuce se s nimi děti nemají možnost setkat nebo o nich nemají tušení. V textu uvádíme několik příkladů, s nimiž můžeme děti obeznámit.

3.1 LIDOVÉ NÁSTROJE

Lidové nástroje lze tedy zjednodušeně charakterizovat jako nástroje, které si vyrábí lid konkrétního etnika vlastnoručně. Pro lepší představivost si uvedeme definici Jiřího Vysloužila a Jiřího Fukače, kteří charakterizují lidové nástroje jako „*souhrnné označení hudebních nástrojů spjatých s folklórní hudební praxí či s formováním zvukového životního prostředí dané společenské vrstvy.*“⁴⁵

Mezi takové nástroje řadíme řehtačku, která se k nám do Evropy dostala z Asie. Řehtačka měla za úkol svolávat věřící k bohoslužbám v době od Zeleného čtvrtka do Bílé soboty. Ke stejnému účelu sloužily i klapačky a valchy – ty byly kombinací řehtaček a klapaček. Dále tzv. tragač, což byla větší valcha podobná klasickému trakaři, kterou hráč držel mezi oběma rukama a vozil ji před sebou jako kolečko nebo trakař.⁴⁶

Za další lidový nástroj lze označit brumli, která je spjata se slovenským folklórem.

⁴⁷ Brumle je železný nástroj podkovitého tvaru, který se rozeznívá hráčovou ústní

⁴⁴ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 20.

⁴⁵ FUKAČ, Jiří, VYSLOUŽIL, Jiří (red.). *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 509.

⁴⁶ Řehtačky, klapačky, trakaře. In: *České tradice [online]*. [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: <https://www.ceske-tradice.cz/tradice/jaro/velikonoce/symboly-velikonoc/rehtacky,-klapacky>

⁴⁷ Zahrajte si na brumle. In: *Tatry [online]*. 2011 [cit. 2019-03-21]. Dostupné z: <http://www.tatry.cz/cs/zahrajte-si-na-brumle>

dutinou a jedním jazýčkem rozkmitávaným prstem.⁴⁸ Dále je významný také bukač, známý spíše jako fanfrnoch. Jedná se o český lidový nástroj pocházející z Chodska, který se v Čechách užíval při zpívání koled v období Vánoc.⁴⁹ Nesmíme zapomenout ani na dudy, za jejichž vznik vděčíme pastevcům v Asii, odkud byly přeneseny do Evropy.⁵⁰ V Čechách a na Moravě se kdysi užívalo cimbálu nebo nástroje zvaného kobza, který pocházel z rodu citer a byl vyznačován větším počtem kovových strun.⁵¹

⁴⁸ Brumle. In: *Brumle [online]*. [cit. 2019-03-21]. Dostupné z: <http://www.brumle.cz/brumle>

⁴⁹ Chcete mít vlastní fanfrnoch? In: *Strakonický deník [online]*. 2017 [cit. 2019-04-14]. Dostupné z: https://strakonicky.denik.cz/kultura_region/chcete-mit-vlastni-fanfrnoch-20171123.html

⁵⁰ BUCHNER, Alexandr. *Hudební nástroje od pravěku k dnešku*. Praha – Orbis, 1956. s. 41.

⁵¹ Tamtéž, s. 42.

4. DĚLENÍ HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

Vymezit přesnou systematiku hudebních nástrojů není možné. Mnoho organologů⁵² se pokoušelo vytvořit členění, které by odpovídalo všem hudebním nástrojům, existuje celá řada vytvořených systematik, každá je založená na jiném principu členění nástrojů. Avšak nikdo dosud nevymyslel jednotný model, podle kterého by se daly nástroje třídit ze všech hledisek jejich funkce a využití. Tato práce vychází ze systematiky Ericha Hornbostela a Curta Sachse z roku 1912, která je podle P. Kurfürsta dodnes užívána většinou organologů.⁵³ Jako jediná totiž nechává prostor pro další doplnění čili připouští, že by se mohl daný systém změnit. Hornbostel a Sachs zde využívají jako hlavní třídící hledisko fyzikální charakteristiku tvorby tónu, přičemž připouští, že nejsou schopni vytvořit takový systém, který by nevyžadoval další rozšíření.⁵⁴ Podle této systematiky, s drobnými úpravami Pavla Kurfürsta, vyčleníme nástroje i v této práci. Ke každé kategorii byly přiřazeni zástupci, které lze zároveň posoudit jako alternativní. Pro jejich neobvyklost se s nimi děti většinou nesetkají. Nabízíme tudíž jejich stručný přehled jako inspiraci pro možné zavedení do výuky.

4.1 IDIOFONY

Idiofony jsou souhrnně takové nástroje, jejichž „*materiál díky své pevnosti a pružnosti vydává tón, aniž je potřeba napnuté membrány nebo struny.*“⁵⁵ Mimo klepací desky, brumle a hřebíkových houslí mezi ně patří například ferule, přiče, řehťačka, xylofon, rolnička nebo skleněná harmonika.

4.1.1 KLEPACÍ DESKA

Klepací deska sestávala, jak název napovídá, z dřevěné závěsné desky, na níž se klepalo dřevěným kladivem. Šlo o signalizační nástroj, kterým se signalizoval začátek pracovní doby v hornických zařízeních, ale používal se i jako budíček nebo při ohlašování začátku modliteb. Svoji úlohu našla, mimo jiné, i jako dorozumivací prostředek v židovských obcích, kdy se na ní vyklepávala pomocí úderů kladiva předem

⁵² Známé jsou systematiky např. od Ulricha Michelse, Josefa Huttera, třídění nástrojů podle Ludka Zenkla a dalších.

⁵³ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 90.

⁵⁴ Tamtéž, s. 91.

⁵⁵ Tamtéž, s. 92.

smluvená zpráva. Dnes se můžeme setkat s různými podobami klepacích desek, většinou ve formě dětských hraček (žabky, křepelíčky aj.).⁵⁶

4.1.2 SHEKERE

Shekere je chřestidlo kulovitého tvaru, které pochází z Afriky. V afrických komunitách plní funkci doprovodu a doprovází při hře ostatní bubny. Původně se shekere vyrábělo z vydlabané tykve potažené síťovinou, která byla protkaná různými korálky, mušlemi či plody, díky nimž chřestidlo vydávalo svůj typický zvuk. Dnes je tykev nahrazována dostupnějším materiálem a celé tělo nástroje tak tvoří sklolaminát a plast. Mimo jiné se můžeme setkat i s jeho jednodušší formou s názvem cabasa, jejíž dřevěnou rukojeť zakončuje kovové válcovité tělo, na kterém jsou omotané kuličky téhož materiálu. Nástroj ovládáme, stejně jako jiná chřestidla, potřásáním, které můžeme podle libosti zrychlovat a zpomalovat.⁵⁷

4.1.3 BOOMWHACKERS

Boomhackers jsou poměrně nově vzniklým hudebním nástrojem. Na trhu jsou k dostání přibližně od roku 2009 a dnes jsou již rozšířeny po celém světě.⁵⁸ Jedná se o sadu různě dlouhých barevných plastových trubek, u kterých každá barva představuje jeden tón ve stupnici. Na boomwhackers hrajeme úderem o jakýkoli tvrdý povrch. Můžeme tedy zkusit klepat trubkami o podlahu či o zeď, ale i na části těla (o nohu apod.). Zajímavou součástí je tzv. oktávátor – čepička, která se nasadí na jeden konec trubky a sníží tak tón trubky o jednu oktávu.⁵⁹ Vzhledem k tomu, že se v sadě vyskytuje většinou 8 plastových trubek,⁶⁰ se nástroj přímo nabízí pro kolektivní spolupráci.

⁵⁶ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 387.

⁵⁷ Meinel djembé a shekeire. In: *Muzikus – hudební portál [online]*.2006 [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <http://www.muzikus.cz/pro-muzikanty-testy/Meinel-Djembe-aShekeire-africke-nastroje~25~rijen~2006/>

⁵⁸ Boomwhackers. In: *Audio partner [online]*. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://audiopartner.com/cz/znacky/boomwhackers>

⁵⁹ Boomwhackers BWPP Power Pack zabaví celou rodinu. In: *Frontman – magazín pro aktivní muzikanty [online]*. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://frontman.cz/boomwhackers-bwpp-power-pack>

⁶⁰ „K dispozici je několik modelů a sad v různých laděních a s různým rozsahem – diatonické, chromatické, celé stupnice.“ In: *Audio partner [online]*.2014 [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://audiopartner.com/cz/znacky/boomwhackers>

4.2 MEMBRANOFONY

Membranofony jsou tzv. blanozvučné nástroje, jejichž „zvuk je vyluzován pevně napjatými membránami.“⁶¹ Mezi takové nástroje můžeme zařadit jakékoli bubny od malých bubnů po velké bubny, ale i tamburíny a tympány.

4.2.1 BONGO

Bongo se skládá ze dvou různě velikých spojených bubnů. Větší buben nazýváme hembra, což ve španělštině znamená žena. Jeho protikladem je menší buben – macho, v překladu tedy muž. Odhaduje se, že úplně první bonga vznikly v Africe, kde byly součástí náboženských obřadů tamních domorodců. Nicméně první zmínka o nich byla zaznamenána až v 19. století na Kubě, kde se dodnes užívají jako doprovod k latinskoamerickým tancům, zejména pak v salse. Na bongo hrajeme vždy prsty nebo dlaněmi, při použití paliček by se mohly tenké blány bong protrhnout.⁶²

4.2.2 DJEMBE

Djembe je buben pohárovitého tvaru, který má kořeny v západní Africe, konkrétně pak etniku Mandeng, které žije na rozhraní Guiney a Mali. Původně byl africkými kmeny využíván jako léčivý nástroj, jelikož měl zahánět zlé duchy a nemoci. Dnes jej tyto kmeny využívají při všech oslavách a společenských akcích, kdy je djembe neodmyslitelnou součástí tamní komunity. Dnešní podoba bubnu od původního zůstala téměř neměnná. Tělo a noha bubnu jsou vydlabány z dřevěného korpusu, většinou se používá mahagonové dřevo, může se však nahradit i jinými odlišnými dřevinami. K potažení bubnu se užívá většinou kozí kůže, původně se však užívalo kůže antilopy. Kůži na bubnu přidrží systém třech ocelových obručí s provazy, které kůži napínají.⁶³ Technika a hra na djembe se dnes rozšířily téměř po celém světě. Převážně v Evropě a v USA existuje mnoho hráčů, kteří svoji techniku a způsob hry předávají bělochům. Na djembe hrajeme dlaněmi, rozlišují se tři základní tóny. Nejhlubší tón se hraje ve středu bubnu celou dlaní, nazývá se bas. Střední tón nazývaný tom nebo tonik se hraje na kraji bubnu nataženými prsty. Nejvyšší tón nazýváme slap neboli klaké

⁶¹ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 96

⁶² History of Bongo Drums and How To Play. In: *Instrument Insider [online]*. 2017. [cit. 2019-04-18]. Dostupné z: <https://www.instrumentinsider.com/history-of-bongo-drums-and-how-to-play/>

⁶³ Pojem a historie djembe. In: *Czech didgeridoo [online]*. 2009. [cit. 2019-04-18]. Dostupný z: http://www.czechdidgeridoo.com/?seo_url=o-nas-drums

a rozezníváme ho opět na okraji bubnu, ovšem uvolněnou rukou, kdy konečky prstů dopadají na blánu a rozeznívají ji.⁶⁴

4.3 CHORDOFONY

Chordofony jsou hudební nástroje, u kterých je „jedna nebo více strun napjato mezi pevnými body.“⁶⁵ Mezi chordofony patří například cimbál, kobza – nástroj podobný kytáře, citera, mandolína, ukulele apod.

4.3.1 BUKAČ

Bukač je znám spíše pod názvem fanfrnoch. Jedná se o lidový rytmický hudební nástroj, jehož základ tvoří džbán potažený kůží, do níž se vytvořil otvor, a vložily koňské žíně. Způsob hry na tento nástroj spočívá v tření namočených rukou po koňských žíních, načež fanfrnoch vydává bučivý zvuk podobný ptáku zvanému bukač. Odtud také pochází prvotní název. Pro svojí jednoduchou výrobu se bukač užívá převážně na vesnicích při koledování na Nový rok. Z tohoto důvodu se jedná o nástroj sezonní, jelikož se na něj hraje převážně jen v období Vánoc.^{66, 67}

4.3.2 VOZEMBOUCH

Rytmický hudební nástroj, který se užívá často v české lidové hudbě, nejčastěji ve folklórních a folkových souborech, kde doprovází většinou harmoniku, housle nebo jiný melodický nástroj. Nástroj je tvořen z dlouhé, většinou dřevěné, tyče, na které je upevněno několik dalších malých rytmických nástrojů, jako je například tamburína, činely nebo různé zvonky. Společně tvoří celek rytmických nástrojů, které se současně ozývají úderem tyče o zem. Jako spousta jiných nástrojů se dá vozembouch zařadit do více nástrojových skupin. Můžeme ho zařadit jak do idiofonů – obsahuje činely, tak do membranofonů (bubny), ale i chordofonů (strunné).⁶⁸

⁶⁴ Něco o djembe. In: *Africké bubny djembe [online]*. [cit. 2019-05-02]. Dostupný z: <http://www.djembe-africke-bubny.cz/odkazy.html>

⁶⁵ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 100.

⁶⁶ Víte, co je fanfrnoch? In: *Jižní Čechy teď [online]*. 2016. [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://www.jcted.cz/vite-co-je-fanfrnoch-ve-ctvrtek-muzete-videt-jak-se-vyrabi/?liveMode=1>

⁶⁷ Chcete mít vlastní fanfrnoch? In: *Strakonický deník [online]*. 2017. [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: https://strakonicky.denik.cz/kultura_region/chcete-mit-vlastni-fanfrnoch-20171123.html

⁶⁸ Vozembouchy. In: *Mikroregion Sokolov – východ [online]*. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://www.sokolov-vychod.cz/katalog-tradicnich-regionalnich-produktu?oid=3952991&nid=13258&action=itemDetail&id=709922>

4.4 AEROFONY

Jedná se o nástroje, u kterých je k tvorbě tónu zapotřebí vzduch. Patří sem tedy všechny nástroje dechové, k nimž můžeme zařadit různé píšťaly, flétny, rohy, bzučáky, ale i dudy a šalmaje.

4.4.1 VÁBNIČKY

Vábničky označují skupinu jednoduchých nástrojů, které mají sloužit k přilákání různé zvěře a ptactva. V bohatém instrumentáři můžeme najít vábničky odlišných tvarů, přičemž se tvar vábničky přizpůsobil tak, aby mohl vytvořit co nejvěrohodnější zvuk ke konkrétnímu zvířecímu druhu. K dispozici tak máme vábničky podlouhlého tvaru k přilákání sov, tvaru oválného k přivábení kukaček, dále vábničky na kachny, husy, tetřevy, ale i na myši, lišky aj.⁶⁹

4.4.2 LUPÍNEK

Lupínek nebo také list, tráva a kůrka je nejjednodušší typ nástroje, který je schopný vydávat zvuk. Jedná se o jakýkoli list trávy nebo stromu, který je rozezvučován pomocí rtů. Napínáním lístku se tvoří různé výšky tónů. Známy je také lupínek z březové kůry, který měl tvar uzavřeného písmene U. Nástroj se vkládal do úst mezi spodní ret a zuby, tudíž byla hra na tento nástroj velmi namáhavá a obtížná na intonaci, proto na tento nástroj hrávala spíše starší mládež a dospělí muži.⁷⁰

4.4.3 OKARÍNA

Tento nástroj patří do skupiny starobylých dechových nástrojů, jejichž původ je dokládán až z dob starověké Číny. Podlouhlý uzavřený nástroj obsahuje nejčastěji 4 – 12 otvorů. Nástroj je doplněn o náustek, který se nachází na boční straně. Dnes se vyrábí okaríny převážně z plastu, z kovu nebo ze dřeva, výjimkou nejsou ani okaríny z pálené hlíny a keramiky.⁷¹ Okaríny nacházejí široké využití i v muzikoterapii jako léčivý relaxační nástroj⁷² a v Montessori pedagogice jako hračky pro děti.⁷³

⁶⁹ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 682.

⁷⁰ Tamtéž, s. 646.

⁷¹ Okarína – čínský nástroj nejen z videohry. In: *Hudební scéna [online]*. 2014. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.hudebni-scena.cz/clanek/okarina-cinsky-nastroj-nejen-z-videohry-736>

⁷² Okaríny. In: *Léčivé nástroje [online]*. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.lecive-nastroje.cz/cs/eshop/fletny-a-didzeridu/okariny.html>

⁷³ Okarína. In: *Montessori hračky [online]*. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://montessorihracky.cz/cs/hudebni-hracky-a-nastroje/7942-okarina-8854740064387.html>

4.5 MIRLITONY

Zajímavou skupinou hudebních nástrojů jsou mirlitony. Pavel Kurfürst je uvádí v samostatné nástrojové skupině, ovšem E. Hornbostel a C. Sachs je začleňují do skupiny aerofonů, jelikož jsou to takové nástroje, které „*mechanicky zkreslují hudební zvuk vydávaný hlasivkami*“⁷⁴ čili je k jejich tvorbě tónu zapotřebí vzduch. V této práci uvádíme mirlitony v samostatné nástrojové skupině.

4.5.1 HŘEBEN

Mezi mirlitony patří i obyčejný hřeben. Hřeben se nacházel vždy v každé domácnosti, byl levný a nenáročný, proto bylo logické, že se pro něj již v 18. století našel způsob k hudební produkci. Jeho zuby se překryly tenkým přehnutým papírem, na nějž si hráč přiložil své rty, a pomocí zpěvu vydával zkreslený zvuk. Dnes je hřeben užíván zejména jako dětská hudební hračka.⁷⁵

⁷⁴ KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X, s. 29.

⁷⁵ Tamtéž, s. 742.

5. VÝROBA ALTERNATIVNÍ HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

Tato kapitola nabízí návrhy jednoduchých hudebních nástrojů, které lze v hodinách hudební výchovy snadně vyrobit z běžně dostupných materiálů a využít v daných hudebních činnostech.

5.1 IDIOFONY

5.1.1 KŘEPELIČKA

Křepelička kdysi patřila k oblíbeným nástrojům na venkově. Díky dostupného materiálu, ze kterého se vyráběla, se stala oblíbenou zábavou venkovských dětí.⁷⁶

Budeme potřebovat:

- Víčko ze sklenice od kávy či jiný uzávěr (např. z kosmetických přípravků), možno využít i půlku ořechové skořápky
- Dřívko od nanuku
- Kaučuková gumička

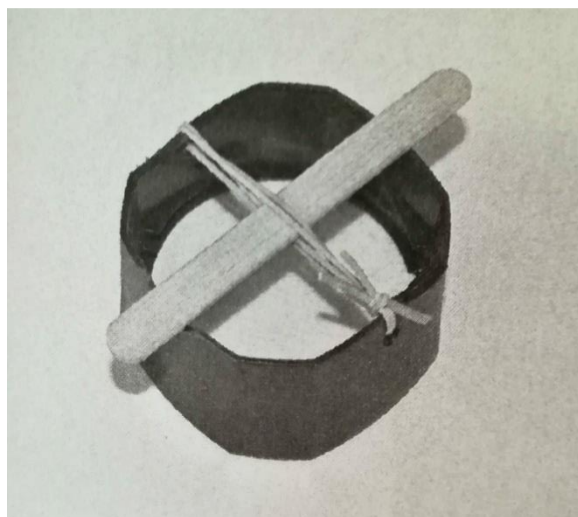
Postup:

- Do víčka provrtáme naproti sobě 2 dírky tak, aby se jimi dala provléct gumička. Dbáme na to, aby byly dírky provrtané pár milimetrů od okraje víčka.
- Na jedné straně víčka, kde není žádná dírka, vybrousíme malý žlábek hluboký přibližně 1 cm.
- Mezi dvě dírky obmotáme dvojitou gumičku a zavážeme uzlíkem.
- Mezi takto nataženou gumičku prostrčíme dřívko od nanuku tak, aby jedním koncem zapadlo do žlábků.

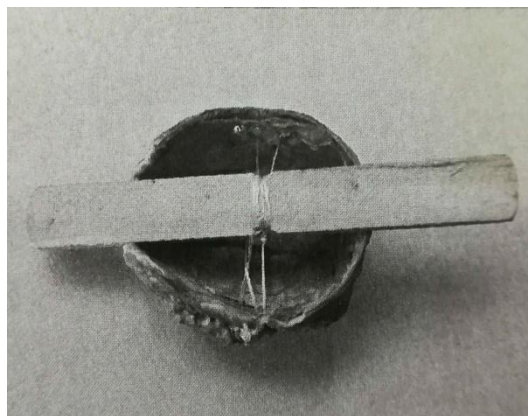
Uchopíme nástroj do ruky a prsty brnkáme o dřívko.⁷⁷

⁷⁶ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 70.

⁷⁷ Tamtéž.

Obrázek 1 - Křepelička z plastového víčka ⁷⁸

Obrázek 2 - Křepelička z ořechové skořápky ⁷⁹

5.1.2 OŘECHOVÉ KASTANĚTY

Ořechové kastaněty jsou zcela nenáročnou volbou, která nahradí zvuk klasických kastanět užívaných ve španělské hudbě a latinskoamerických tancích. Děti si s nimi mohou vyzkoušet například náročné rytmy flamenca, tance tolik typického pro Španělsko.⁸⁰

⁷⁸ Obrázek 1 – Křepelička z plastového víčka. In: COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1., s. 71.

⁷⁹ Obrázek 2 – Křepelička z ořechové skořápky. In: Tamtéž.

⁸⁰ Kastagnetten. In: *Lexikon der Musik – Instrumente, Musikrichtungen, Veranstaltungen* [on-line]. Nila Holtes, 2014. [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <https://www.lexikon-der-musik.de/kastagnetten/>

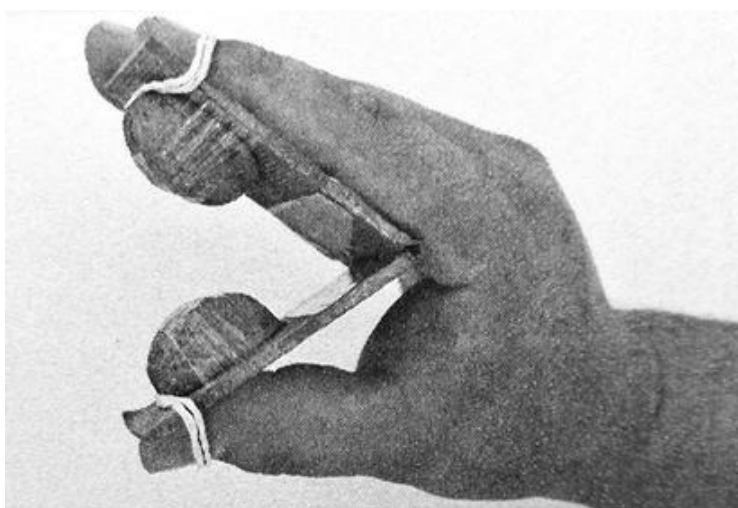
Budeme potřebovat:

- 2 destičky stejné velikosti 7 x 4 x 0,5 cm (buďto ze dřeva nebo z kartonu)
- 2 půlky ořechových skořápek, lze využít i víčka od PET lahví
- Lepenka
 - Lepidlo na dřevo či tavná pistole
 - 2 kaučukové gumičky

Postup:

- Kratší strany destiček k sobě přilepíme lepenkou z obou stran, aby nám u sebe lépe drželi a mohly vytvořit tvar zobáčku.
- Do každé z vnitřních stran zobáčku nalepíme skořápku alespoň 1 cm od okraje destiček.
- Na konec každé destičky, těsně nad skořápkou, nasadíme gumičky.

Do gumiček provlečeme palec ze spodní strany zobáčku a zbylé prsty z vrchní strany zobáčku. Zvuk vydáváme klepáním skořápek o sebe.⁸¹

Obrázek 3 - Ořechové kastaněty⁸²

⁸¹ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1., s. 66.

5.1.3 KOKOSOVÝ XYLOFON

Klasický xylofon se stal nezaměnitelnou součástí melodických nástrojů Orffova instrumentáře. My si nyní vytvoříme jeho alternativnější podobu z kokosových ořechů.

Budeme potřebovat:

- 3 – 4 různě velké kokosové ořechy
- Provázek

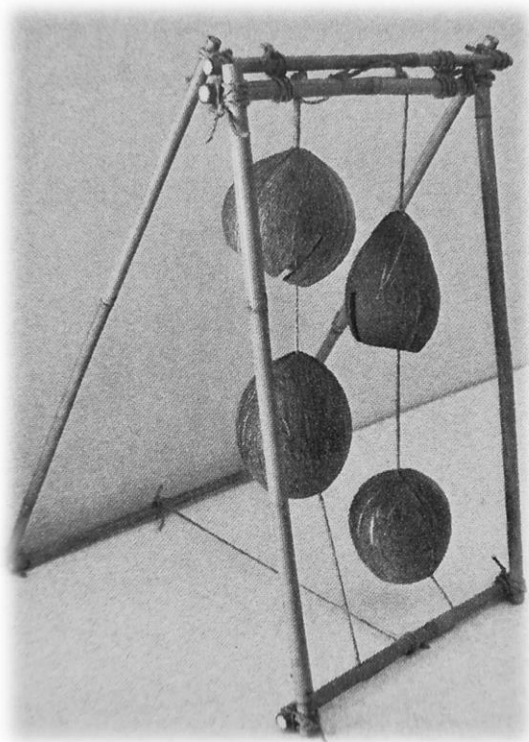
Postup:

- Kokosové ořechy rozřízneme na dvě různé poloviny a vyčleníme vždy větší polovinu, kterou následně vydlabeme.
- Ostré hrany řezu zabrousíme smirkovým papírem.
- Do vydlabaných a zabroušených polovin vyřezáme dva svislé řezy naproti sobě. Začneme vždy od obroušené hrany a pokračujeme přibližně do poloviny délky ořechu.
- Do dna ořechu vyvrtáme otvor a provlečeme jím provázek, který na dně zauzlujeme.

Ořechy můžeme zavěsit na dřívko či klacík nebo je držíme za provázky v ruce. Hrajeme na ně úderem dřevěné paličky.⁸³

⁸² Obrázek 3 – Ořechové kastaněty. In: Tamtéž, s. 67.

⁸³ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1. s. 78.

Obrázek 4 - Kokosový xylofon ⁸⁴

Obrázek 5 - Kokosová skořápka na zavěšení ⁸⁵

⁸⁴ Obrázek 4 – Kokosový xylofon. In: COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1., s. 79.

⁸⁵ Obrázek 5 – Kokosová skořápka na zavěšení. In: Tamtéž.

5.1.4 PLASTOVÉ CHŘESTIDLO

Chřestidla jsou jedním z nejstarších hudebních nástrojů. Nejčastěji se skrz jejich zvuk lidé spojovali s duchy či za jejich zvuku prováděli duchovní obřady, tance a rituály.⁸⁶ Jako chřestidlo můžeme využít prakticky cokoli, co vydává chřestivý zvuk. Pomocí plastových lahviček a zrní si jedno takové můžeme vyrobit i ve škole.

Budeme potřebovat:

- 2 plastové lahvičky od nápojů (např. od jogurtového nápoje)
- Noviny nebo reklamní letáky
- 2 malé hrsti obilovin nebo luštěnin
- Lepenka

Postup:

- Dva novinové listy smotáme do ruličky o šířce cca 12 cm a zalepíme lepenkou, aby držely tvar.
- Plastové lahvičky naplníme hrstmi obilovin.
- Každý konec novinové ruličky spojíme s hrdly lahviček a slepíme lepenkou.

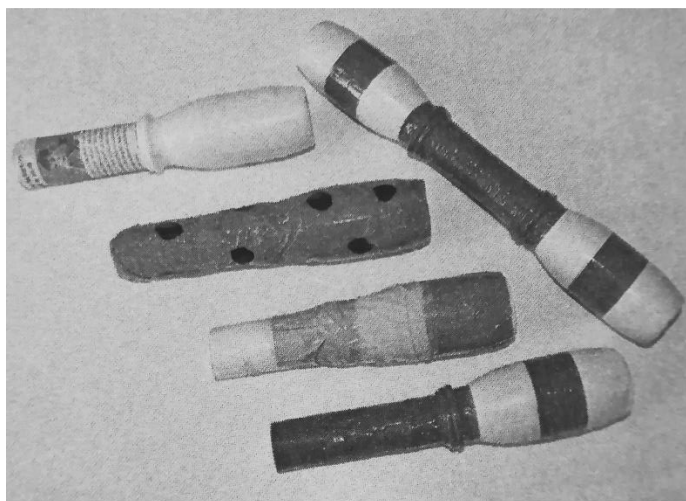
Uchopíme chřestidlo do ruky a různými pohyby jím potřásáme.⁸⁷

- Zajímavé chřestidlo lze vyrobit i z ořechových skořápek. Na menší klacík navážeme několik provázků, na něž nalepíme tavnou pistolí půlky od skořápek vlašských ořechů. Na jeden provázek jich můžeme nalepit hned několik a různou vzdáleností od sebe.⁸⁸ Vzniklý nástroj můžeme použít s plastovým chřestidlem ve vybraných písních následující kapitoly.

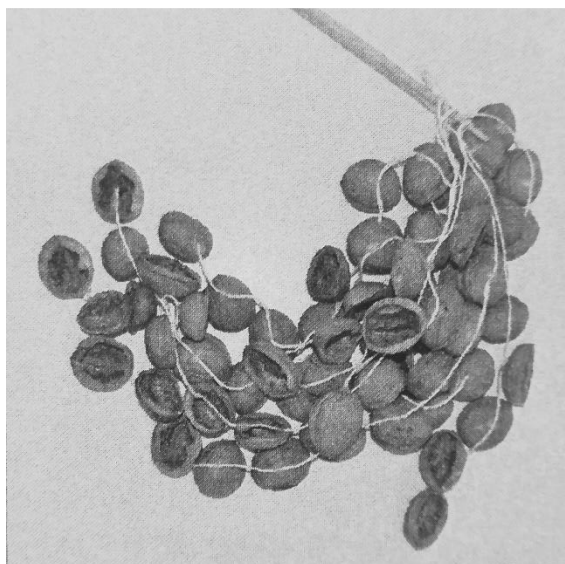
⁸⁶ Rituální pomůcky – chřestidla. In: *Mezinárodní pohanská federace [online]*. 2013. [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <http://www.pohanskafederace.cz/ritualni-pomucky-chrestidla/>

⁸⁷ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 94.

⁸⁸ Tamtéž, s. 92.

Obrázek 6 - Různá plastová chřestidla ⁸⁹

Obrázek 7 - Chřestidlo z ořechových skořápek ⁹⁰

5.2 MEMBRANOFONY

5.2.1 VODNÍ BUBÍNEK

Vodní bubínky jsou známými nástroji v africké kultuře. Tamní obyvatelé se baví vydlabáním tykví, které potom rozeznívají úderem paliček o vodní hladinu.⁹¹ Pomocí plastových kelímků či jiných nádobek je můžeme napodobit.

⁸⁹ Obrázek 6 – Různá plastová chřestidla. In: COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 95.

⁹⁰ Obrázek 7 – Chřestidlo z ořechových skořápek. In: Tamtéž, s. 93.

Budeme potřebovat:

- Nádobu naplněnou vodou (např. mísa, lavor)
- Různě velké nádoby (kelímek od jogurtu, kbelík, kokosový ořech aj.)
- Palička

Postup:

- Kelímek od jogurtu otočíme dnem vzhůru a za stálého držení ponoříme do vody. Hrajeme na něj tvrdou paličkou.

Na kelímek hrajeme úderem paličkou jako na klasický bubínek. Během hry kelímek či nádobu stále přidržujeme v ruce a zkusíme různou hloubku ponoru a náklonu kelímku. Střídáním nádobek různých materiálů a velikosti se mění zvuk.⁹²

Obrázek 8 - Vodní bubínek z plastového kelímku⁹³

5.2.2 NAFUKOVACÍ OCEAN DRUM

Jak už název napovídá, ocean drum je kruhový buben, který má navozovat zvuk oceánu pomocí kovových kuliček, které se v něm převalují ze strany na stranu. Tyto bubny se používají převážně pro relaxační účely, jelikož zvuk přesypání kuliček navozuje pocity klidu a harmonie.⁹⁴ Nafukovací varianta tohoto bubnu se dá jednoduše

⁹¹ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 120.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Obrázek 8 – Vodní bubínek z plastového kelímku. In: Tamtéž, s. 121.

⁹⁴ Ocean drums. In: *Sweetwater [online]*. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: https://www.sweetwater.com/c1139--Ocean_Drums

vytvořit s dětmi v hodinách a napodobuje podstatně stejný zvuk jako opravdový ocean drum.

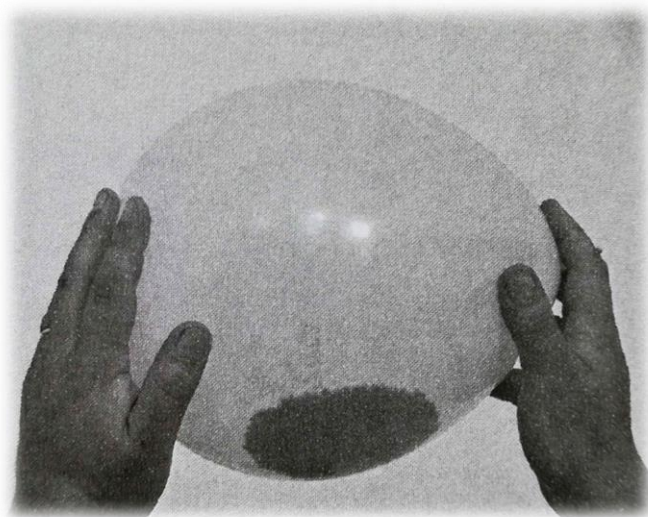
Budeme potřebovat:

- 1 balónek
- 1 hrst obilovin nebo luštěnin

Postup:

- Balónek naplníme hrstí luštěnin nebo zrním. Můžeme si pomoci např. papírovým trychtýřkem.
- Nafoukneme balónek a na jeho konci ho zauzlujeme.

Uchopíme balónek do dlaní a různou rychlostí ho otáčíme.⁹⁵

Obrázek 9 - Nafukovací ocean drum ⁹⁶

5.3 CHORDOFONY

5.3.1 HUDEBNÍ LUK

Hudební luk je jedním z nejstarších nástrojů vůbec. Z původního účelu výstrahy k boji či k lovu se začal využívat i v hudbě a dodnes ho můžeme vidat v kulturách

⁹⁵ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 122.

⁹⁶ Obrázek 9 – Nafukovací ocean drum. In: Tamtéž, s. 123.

přírodních národů. V následujícím návodu si jeden takový hudební luk zkusíme vyrobit.⁹⁷

Budeme potřebovat:

- 1 – 1,5 m dlouhý prut (nejlépe lískový nebo vrbový)
- Provázek
- Balónek (může být i PET lahev)
- Lepenka

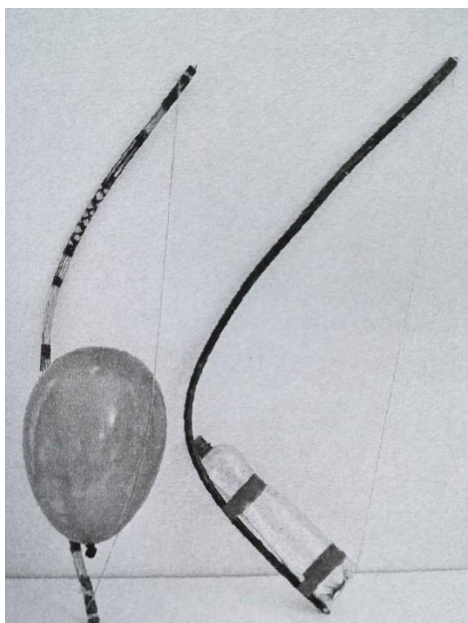
Postup:

- U každého konce prutu vyřezáme žlábek, do kterého uvážeme konec provázku.
- U druhého žlábků provázek uvážeme tak, aby se prut mírně ohnul a provázek tak zůstal napnutý.
- Do otvoru mezi provázkem a prutem vložíme nafouknutý balónek. Dbejte na to, aby se balónek vložil do užší části luku, tzv. co nejbliž k jednomu z konců prutu.
- Pokud místo balónku zvolíte PET lahev, přilepte ji lepenkou opět k užší části luku.

Luk rozezníváme brnkáním prsty na napnutý provázek. Pokud chceme měnit výšku tónu, provázek buďto více napneme, nebo uvolníme.⁹⁸

⁹⁷ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 128.

⁹⁸ Tamtéž.

Obrázek 10 - Hudební luk ⁹⁹

5.3.2 FANFRNOCH

Fanfrnoch neboli bukač je známý především v lidové hudbě z Chodska. Jedná se o nástroj vyrobený z keramického hrnce potaženého kůží a s otvorem, kterým jsou protaženy koňské žíně. ¹⁰⁰V našem návodu nahradíme hrnec kelímkem od jogurtu či jinou plastovou nádobkou různé velikosti a koňské štětiny stuhou na balení dárků.

Budeme potřebovat:

- Plastová nádobka (kelímek od jogurtu, kbelík atd.)
- Dárková stuha
- 2 korálky
- Miska naplněná vodou

⁹⁹ Obrázek 10 – Hudební luk. In: COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 129.

¹⁰⁰ Chcete mít vlastní fanfrnoch? In: *Strakonický deník [online]*. 2017. [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: https://strakonicky.denik.cz/kultura_region/chcete-mit-vlastni-fanfrnoch-20171123.html

Postup:

- Do dna kelímku provrtáme malou dírkou, kterou provlečeme stuhu dlouhou asi 70 cm.
- Na konce stuhy zavážeme korálky.

Na fanfrnoch hrajeme navlhčenými prsty. Vždy jednou rukou kelímek držíme a druhou přejíždíme po stuze vlhkými prsty od shora dolů. Místo stuhy lze vyzkoušet např. rybářský vlasec nebo jakoukoli jinou hladkou stuhu.¹⁰¹

Obrázek 11 - fanfrnoch z plastového kelímku ¹⁰²

5.4 AEROFONY

5.4.1 KAZOO

Kazoo je malý dechový nástroj podlouhlého tvaru, který se svým zvukem podobá saxofonu. Klasické kazoo lze využít i ve výuce hudební výchovy, jelikož na něj mohou hrát i nehudební žáci, kteří nemají s hrou na hudební nástroje žádné zkušenosti. Do nástroje totiž stačí pouze zpívat či mručet.¹⁰³ Zajímavým způsobem, jak kazoo napodobit, je výroba jeho náhražky z plastové lahve a hadičky.

¹⁰¹ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 130.

¹⁰² Obrázek 11 – fanfrnoch z plastového kelímku. In: Tamtéž, s. 131.

¹⁰³ Tamtéž, s. 140.

Budeme potřebovat:

- Úzká hadička se zářezy (elektrikářská)
- Kaučuková gumička
- Plastová lahev
- Malý sáček

Postup:

- Z dlouhé trubky odstříhneme přibližně 10-15 cm dlouhou část, kterou na jednom konci překryjeme kouskem plastového sáčku.
- Plastový sáček upevníme po jeho okrajích gumičkou. Dbejme na to, aby sáček nebyl příliš napnutý.
- Pod gumičkou propíchneme do hadičky malou díрку, aby jí mohl procházet vzduch.
- Z plastové lahve odřízneme její vrchní část tak, aby nám vznikl trychtýř.
- Do vzniklého trychtýře vložíme úzkým otvorem hadičku až po její vzduchový otvor, který musí být uvnitř lahve.
- Místo, kde se spojuje lahev s trubicí, obmotáme lepicí páskou, aby nám trubice z lahve nevypadávala.

Na konec trubice přiložíme ústa a pomocí slabiky „tú“ do ní intonujeme zvuk. Důležité je, aby se do trubice nefoukalo, nýbrž zpívalo. Nástroj lze využít jako melodický doprovod k různým písním.¹⁰⁴

¹⁰⁴ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 140.

Obrázek 12 - Různé typy kazoo z plastových lahví a hadiček ¹⁰⁵

5.4.2 PANOVA FLÉRNA

Panova flétna je velmi starým nástrojem. První zmínky o tomto nástroji bychom mohli zaznamenat již z dob pravěku, kdy pravěký člověk zkoušel foukat do různých kostí zvířat nebo trubiček z bambusu či rákosu. Dnes se Panovy flétny vyrábí z různých druhů dřevin, nejčastěji však z bambusu či rákosu. Výjimkou však není ani skleněná Panova flétna či náhražka vyrobená z plastu.¹⁰⁶ My si jednu takovou zkusíme vyrobit z elektrikářské plastové trubky.

Budeme potřebovat:

- hladká plastová trubka (např. elektrikářská o průměru 16 nebo 20 mm)
- 8 víček od PET flašek
- Ploché dřívko 14 x 5 x 0,5 cm
- Gumičky nebo lepenka

Postup:

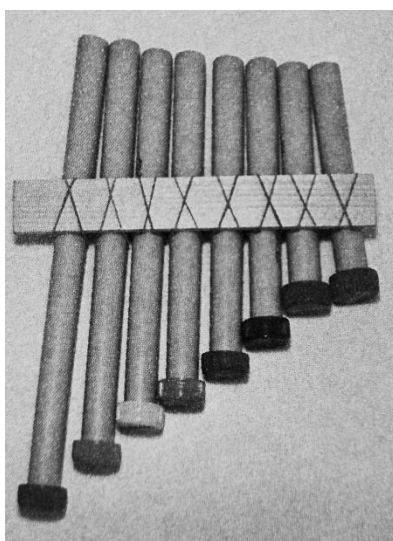
- Z trubky odřežeme 8 dílů v této velikosti: $c^1 - 32$ cm, $d^1 - 28,5$ cm, $e^1 - 26,8$ cm, $f^1 - 24,3$ cm, $g^1 - 22,8$ cm, $a^1 - 19,6$ cm, $h^1 - 17,7$ cm, $c^2 - 16,1$ cm. Okraje ořezaných trubiček zjemníme smirkovým papírem.

¹⁰⁵ Obrázek 12 – Různé typy kazoo z plastových lahví a hadiček. In: Tamtéž, s. 141.

¹⁰⁶ Panova flétna. In: *One love – your rastafari gateway [online]*. 2007. [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <http://www.onelove.cz/view.php?navezclanku=panova-fletna&cisloclanku=2007080002>

- Na jeden konec každé trubičky nalepíme víčko od PET lahve.
- Všech 8 trubiček si srovnáme podle velikosti od největší po nejmenší tak, aby volné konce bez víček byly v jedné řadě a dalo se na ně hrát.
- Přes všechny trubičky poskládané v řadě položíme dřívko, které k nim připevníme buďto gumičkami nebo lepicí páskou. Dbejte na to, aby dřívko nebylo k volným koncům trubiček blíže než 5 cm.

Foukáme do volných konců trubiček vždy tak, aby se konců dotýkal pouze náš spodní ret.¹⁰⁷

Obrázek 13 - Panova flétna z plastových trubek ¹⁰⁸

5.4.3 BRČKOFON

K výrobě brčkofonu nebudeme potřebovat nic víc než nůžky a brčko. Jedná se o jakousi malou podobu zobcové flétny, která zvukově připomíná dudy.

Budeme potřebovat:

- 1 brčko

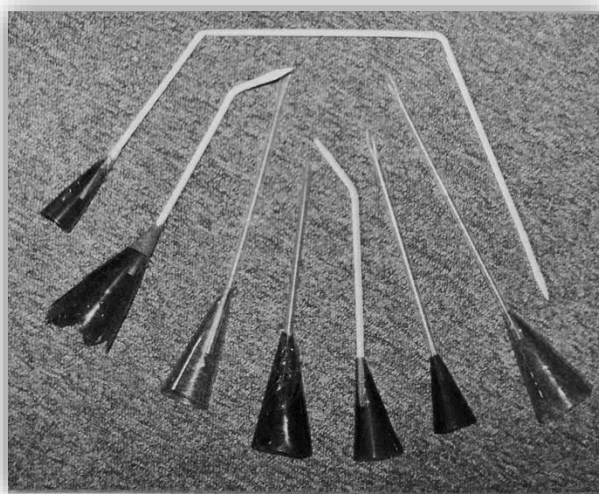
¹⁰⁷ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 142.

¹⁰⁸ Obrázek 13 – Panova flétna z plastových trubek. In: COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 143.

Postup:

- Na jednom konci brčko zmáčkneme prsty (asi 2 cm) a vyhladíme. Z této rovné části odstříháme okraje brčka tak, aby výsledný tvar připomínal zobáček.
- Po celé délce brčka vystříháme dírky. Dbejme na to, aby se dírky vystříhaly pouze na vrchní části brčka a v různé vzdálenosti od sebe.
- Pro lepší zvuk můžeme na druhý konec brčka lepenkou přilepit malý plastový trychtýřek, který si jednoduše vyrobíme z jakéhokoli kousku plastu.

Konec brčka se zobáčkem vložíme do úst a celý ho rty obepneme. Do brčka foukáme vzduch, přičemž střídavě pokládáme a odtahujeme prsty od vystřižených otvorů podobně jako na zobcové flétně. Při hře musí vcházet vzduch výdechu pouze do brčka, jinak se nedostaví kýžený efekt a na brčko nebude možné zahrát.¹⁰⁹

Obrázek 14 - Různé typy brčkofonů¹¹⁰

¹⁰⁹ COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 156.

¹¹⁰ Obrázek 14 – Různé typy brčkofonů. In: Tamtéž, s. 157.

5.5 VÝROBA HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ V HUDEBNĚ VZDĚLÁVACÍM KONTEXTU

Vlastní výroba hudebních nástrojů je zdárnou cestou k tomu, abychom i nehudebně zdatné žáky přivedli k hudbě a s ní spojenými hudebními činnostmi. Pokud chceme žáky více nadchnout hudebním světem a motivovat k aktivitě, jeví se výroba nástrojů a jejich následné využití v hodině jako ideální stanovisko ve výuce.

Mezi hlavní výhody patří možnost zjistit, jak a z čeho se daný předmět vyrábí, možnost si ho ohmatat a ozkoušet. Dále můžeme výrobu konkrétních nástrojů propojit například historickými souvislostmi a vývojem daného nástroje, můžeme zmínit i geografické hledisko, kde se daný nástroj používá, a pro jakou kulturu je typický. U některých nástrojů můžeme určit jejich symboliku. Mimo jiné se rozvíjejí kreativní schopnosti žáků a schopnost kolektivně spolupracovat. Do celé činnosti tedy můžeme zapojit celou třídu, čímž odbouráváme ostych uzavřených jedinců či jedinců hudebně nerozvinutých. Výroba nástroje je totiž staví do rovnocenné pozice se spolužáky hudebně nadanými, jelikož k samotné hře nepotřebují mít hudební zkušenosti. Mimo to si dítě vlastnoručně vyrobené věci více váží a vytváří si k ní osobní vztah.¹¹¹

V neposlední řadě lze činnost spojit s mezioborovými vztahy k jiným předmětům. V rámci výtvarné výchovy se žáci učí nástroj esteticky vnímat a hodnotit, v rámci propojení s fyzikou hodnotí jeho akustické vlastnosti, v zeměpise vnímají geografické hledisko užití nástroje aj.¹¹²

5.5.1 RVP V KONTEXTU ALTERNATIVNÍCH NÁSTROJŮ A JEJICH VÝROBY

Co se týče požadavků na alternativní nástroje a jejich výrobu v rámci RVP G a RVP ZV, pokud nahlédneme do zmíněných titulů, zjistíme, že dosud žádné požadavky vymezeny nebyly. V kapitole Umění a kultura¹¹³ jsou pouze vymezeny tzv. očekávané výstupy žáků v konkrétních hudebních činnostech. Pokud bychom tedy chtěli alespoň částečně vymežit požadavky na alternativní nástroje, museli bychom je vyčíst

¹¹¹ PAVLÍČKOVÁ, Jana. *Netradiční hudební nástroje a jejich využití v hodině hudební výchovy*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PaedDr. Alena Tichá, Ph.D., s. 23.

¹¹² COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1, s. 10.

¹¹³ MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2017. s. 81. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/41216/>

v kapitolách Pojetí a cíle vzdělávání,¹¹⁴ které jsou sice vymezeny obecně pro všechny vyučované předměty, avšak lze je použít i v kontextu hudební výchovy a tvorby nástrojů.

Mezi cíle základního vzdělávání patří například vytváření podnětného tvůrčího školního prostředí, dále podněcovat žáky k tvořivému myšlení, ke kolektivní spolupráci a respektování práce ostatních spolužáků.¹¹⁵ Na gymnáziích má výuka vést k obdobným postupům a metodám jako na základních školách. Kromě metod podporující tvořivé myšlení se mají žáci motivovat postupy, které by vedly k tomu, aby chtěli své vědomosti dále rozvíjet. Dále se mají uplatňovat způsoby diferenciované výuky, inovativní postupy se odklání od frontální výuky, tudíž jsou přístupy ve formě tvořivých a praktických činností velmi vítány.¹¹⁶ Z výše zmíněných zásad plyne, že začlenění alternativních nástrojů a jejich výroby do výuky, je z hlediska výchovného a vzdělávacího procesu více než žádoucí.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁶ MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. 2007. s. 8. Dostupné na: www.msmt.cz/file/10427_1_1/

6. NÁVRH MODELOVÝCH LEKCÍ S VYUŽITÍM ALTERNATIVNÍCH HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ

V této kapitole si uvedeme možné využití převážně vyrobených alternativních nástrojů z hlediska vokálních a instrumentálních činností. Pro využití byly vybrány tři písně z odlišných kultur – dvě africké a jedna chodská. Na každou píseň jsou rozepsány možné druhy rytmického a melodického doprovodu, načež jsou vypsané i nástroje, na které lze daný doprovod zahrát. Vzhledem k případné náročnosti rytmů doporučujeme, aby žáci vykonávali vždy jen jednu danou činnost. Ta část třídy, která píseň zpívá, může ke svému zpěvu přidat jednoduchou hru na tělo, ideální je tlesknutí na první a třetí dobu v písni. Nezapomeňte role ve třídě obměňovat, aby si každý z žáků vyzkoušel jak vokální, tak instrumentální činnost. K uvedeným písním lze přidat nástroje klasické, přičemž nejširší uplatnění najdou nástroje z Orffova instrumentáře.

6.1 FANFR, FANFR, FANFRNOCH – CHODSKÁ LIDOVÁ

Nejprve si uvedeme píseň, která je typická pro český region – Chodsko. Tato koleda byla vybrána, jak název napovídá, podle fanfrnochu, jehož zvuk je pro ni velmi příznačný.

Fanfr, fanfr, fanfrnoch

Chodská lidová

Fanfr, fanfr, fanfr - noch, nástává nám nový rok, nový rok nám nastává, koledy nám nandává.

Hou, hou, ha - le - lů - ja. Hou, hou, ha - le - lů - ja.

doprovod č. 1 - fanfrnoch

☞ doprovod č. 2 - xylofon, metalofon, brčkofon, panova flétna

☞ doprovod č. 3 - melodické nástroje (xylofon, metalofon)

☞ doprovod č. 4 - tamburína, ručně vyrobená chřestidla

Doprovod č. 1 využijeme jako základ pro fanfrnoch. Žáci mohou využít ručně vyráběný fanfrnoch z plastového kelímku, s jehož výrobním postupem jsme se zabývali v předchozí kapitole. Doprovod č. 2 a 3 je určen pro melodické nástroje, které lze různě podle potřeby obměňovat. Nebojte se využít vlastnoručně vyrobené nástroje, jako je Panova flétna či brčkofon. Nebude-li na ně možné zahrát čistou kvartu (ve třetím taktu v doprovodu č. 2), můžeme opakovat pouze první dva takty tohoto doprovodu, které jsou v rozsahu sekundy a tercie. Doprovod č. 3 je komponován pro hudebně zdatnější žáky, kteří se mohou postavit za melodické Orffovy nástroje, jako je například xylofon či metalofon. Doprovod č. 4 můžeme využít na všechny rytmické nástroje. Žáci, kteří zpívající mohou na každou čtvrtovou notu tohoto doprovodu lusknout prsty či dupnout.

6.2 KIBUGGA – AFRICKÁ PÍSEŇ V JAZYCE LUGANDA¹¹⁷

Africká hudba je doprovázena převážně rytmickými bicími nástroji. Nabízí se tedy nespočet možností, jakými nástroji píseň doprovodit. V této a následující africké písni zaměříme pozornost především na vlastnoručně vyrobené nástroje. Tento výčet nástrojů berte pouze inspirativně, v uvedených doprovodech lze uplatnit vícero rytmických nástrojů, tudíž se na fantazii meze nekladou.

¹¹⁷ Luganda je hlavním jazykem Jižní Ugandy.

11. A LUGANDA CHILDREN PLAYSONG "KIBUGGA"

♩ = 114

Ki - bu - gga to - nku - tu - la ku - tu - la Ki -
 .m s :m d :d .d l₁ :l₁ .l₁ d :- .m

Shaking waists

down up down up down up down up

bu - gga o - nku - tu - la bu - lu - ngi
 s :m d :r .r r .r :r d :-

down up down up down up

Obrázek 15 - Africká lidová píseň "Kibugga" ¹¹⁸

doprovod č. 1 - ořech. kastaněty, tleskání

Kromě ořechových kastanět lze píseň doprovodit hrou na tělo. Neefektivněji vyzní tleskání a pleskání.

doprovod č. 2 - hudební luk, bubínek

Na doprovod č. 2 použijeme jakýkoli bubínek, můžeme zkusit i ručně vyrobený vodní bubínek. Hudební luk zkusíme naladit utáhnutím či poveláním tětiny tak, aby vyluzovaný tón odpovídal tónině, v které je píseň napsána.

¹¹⁸ Obrázek 15 – Africká lidová píseň „Kibugga“. In: KATANA, Mbabi. *African music for schools*. Fountain Publishers, 2002. ISBN 9970 02 294 6, s. 34.

doprovod č. 3 - křepelička

V doprovodu č. 3 můžeme použít například ručně vyrobenou křepeličku. Dále se doprovod hodí pro větší bubínek či různá chřestidla.

doprovod č. 4 - dřívka, kokos. xylofon

V tomto rytmu lze vyzkoušet zvuk kokosového xylofonu. Pokud máme více kokosových ořechů zavěšených na provázku, můžeme je v hraní libovolně střídat. Na první notu v prvním taktu uděláme vždy akcent, aby se při opakování rytmu zdůraznil začátek rytmu a my se tak mohli v celém seskupení not lépe orientovat.

Tuto píseň lze doprovodit mimo instrumentálních a pěveckých činností také pohybově. V notovém zápisu písně si můžeme všimnout spodních linek určených právě pro pohybovou činnost. K tomuto zápisu si můžeme vymyslet jednoduchou pohybovou činnost, kupříkladu na slovíčko „down“ půjdou žáci do dřepu a na slovíčko „up“ ze dřepu zase nahoru s tlesknutím či lusknutím. To celé opakují chůzí po kruhu.

6.3 KUDU KUDU – AFRICKÁ PÍSEŇ V JAZYCE LUSOGA ¹¹⁹

Tato píseň je dalším příkladem spadajícího do kultu africké hudby. Jelikož je píseň pomalejšího charakteru, mohou ji i méně zdatní žáci ve hře na hudební nástroje doprovodit na melodický nástroj. Poslouží jim kupříkladu zobcová flétna či melodické nástroje Orffova instrumentáře. Pokud bude ve třídě k dispozici okarina, může se na ni některý z šikovných žáků pokusit zahrát melodii písně.

¹¹⁹Jazyk kmene Basoga, který obývá východní část Ugandy. Velmi blízký s jazykem luganda.

15. A LUSOGA CHILDREN PLAYSONG "KUDU KUDU"

Solo Chorus Solo

$\text{♩} = 80$ | Ku - du ku - du Ta - kya - la - ba Ku -
 :m | s :- :m | s :- :m | m :- :m | r :- :m

Chorus

du Ta - mbu - la na ba - na be
 s :- :d | d :d :m | r :- :r | d :-

Obrázek 16 - Africká lidová píseň "Kudu kudu"¹²⁰

doprovod č. 1 - křepelička, dřívka

Vedle křepeličky a dřívek mohou žáci opět na každou osminovou notu v tomto doprovodu lehce tlesknout.

doprovod č. 2 - bubínek

¹²⁰ Obrázek 16 – Africká lidová píseň „Kudu kudu“. In: KATANA, Mbabi. *African music for schools*. Fountain Publishers, 2002. ISBN 9970 02 294 6, s. 46.

V tomto doprovodu můžeme kromě klasického bubínku využít vodní bubínek, na který hrajeme dřevěnou paličkou. Můžeme doprovázet i hrou na tělo, například v sedě střídavým tlesknutím levou a pravou dlaní na stehna.

 doprovod č. 3 - chřestidla, ořech. kastaněty

V tomto doprovodu nejlépe využijeme různá chřestidla, ale i ořechové kastaněty. Pro lepší zvuk můžeme přidat jakýkoli bubínek. Nezapomeňme zvýraznit akcentované doby, které celému rytmu dodají lepší ráz a hráčům tak usnadní celkovou orientaci v rytmu.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci „Alternativní hudební nástroje ve výuce hudební výchovy na 2. stupni ZŠ a gymnázií“ jsem se věnovala vyčlenění alternativních nástrojů na základě klasifikace klasických nástrojů a jejich výrobou s praktickým využitím v hodinách hudební výchovy.

K tomu, abych mohla vyčlenit alternativní nástroje, jsem nejprve potřebovala zjistit, jaké nástroje se běžně využívají v hodinách hudební výchovy. V první kapitole jsem se tedy zaměřila na klasické hudební nástroje. Kritériem při výběru klasických nástrojů mi byly učebnice hudební výchovy, které jsem zvolila na základě diplomových prací zabývajících se tématem školních učebnic. Dále bylo nahlédnuto do *Didaktiky hudební výchovy na 2. stupni základní škol*, která taktéž pracuje s pojmem klasických nástrojů. Na základě těchto zdrojů byly vyčleněny nástroje tzv. Orffova instrumentáře, který tvoří nedílnou součást učeben hudební výchovy. V následující podkapitole Míra užití nástrojů v hudebních činnostech pak uvádím klasické nástroje v souvislosti jejich výskytu v hudebních činnostech.

V etnologické rovině rozlišuji alternativní nástroje z hlediska jejich původního rozšíření. Takovým místem původního rozšíření může být myšlen například odlišný region, pro který je nástroj typický. Z toho důvodu vyčleňuji nástroje lidové, které jsou spjaté s konkrétními regiony. Zajímavým objevem byl pro mě nástroj zvaný fanfrnoch, jenž je typickým nástrojem Chodska. Tento nástroj mě posléze zaujal natolik, že jsem jeho využití zahrnula do návrhu modelových lekcí v lidové písni s příznačným názvem Fanfr, fanfr, fanfrnoch. Mimo jiné jsem do této práce zahrnula i postup na jeho výrobu.

V poněkud obsáhlejší kapitole Dělení hudebních nástrojů uvádím nástroje, které svojí netypičností hodnotím jako alternativní s tím, že je zařazuji do systematiky dělení hudebních nástrojů. Jelikož se nabízelo nepřeberné množství systematik dělení nástrojů, vybrala jsem tu, podle názoru P. Kurfürsta, nejužívanější. Tou je systematika Ericha Hornbostela a Curta Sachse z roku 1912. Autoři této systematiky rozdělují nástroje do kategorií idiofonů, membranofonů, chordofonů a aerofonů. Do těchto kategorií byly zařazeny nástroje jako je například fanfrnoch, okarina, shekere či djembe.

V předposlední kapitole se zaměřuji na výrobu jednoduchých alternativních nástrojů. Ukazuji tak možnosti, jak některé alternativní nástroje jednoduše nahradit podomácku vyrobenou variantou z dostupných materiálů. Významnou úlohu plní podkapitola, v níž se věnuji požadavkům a cílům, které jsou vymezeny v rámci alternativních nástrojů v RVP G a RVP ZV. Z výsledků plyne, že doposud žádné požadavky na alternativní nástroje ani jejich výrobu vymezeny nebyly. Dají se však vyčíst v obecných požadavcích v kapitolách Pojetí a cíle vzdělávání.

V poslední kapitole se uplatňuje využití převážně ručně vyrobených nástrojů v jednoduchých písničkách. Písničky jsem záměrně vybírala tak, aby odpovídaly konceptu alternativních nástrojů, čili aby byly i dané písničky pro náš region nebo kulturu něčím atypické. K tomuto účelu mi posloužila chodská píseň Fanfr, fanr, fanfrnoch, v jejímž doprovodu si žáci, jak z názvu plyne, mohou vyzkoušet hru na vyrobený fanfrnoch. Zbylé dvě písničky jsou zcela odlišné pro naši kulturu, jedná se o africké lidové písničky. K tomuto účelu mi posloužila publikace s názvem *African music for schools*, která nabízí nepřehledné množství afrických písní a jejich možných doprovodů.

Zpracováním tohoto tématu jsem získala nové a zajímavé poznatky, které mi pomohly na hodiny hudební výchovy nahlížet z netradičních úhlů pohledu. Zároveň mi rozšířilo představu o termínu alternativních hudebních nástrojů a jejich využití. Předpokládám, že tato práce bude cenným přínosem pro ostatní učitele hudební výchovy či zájemce o téma alternativních hudebních nástrojů.

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci „Alternativní hudební nástroje ve výuce hudební výchovy na 2. stupni ZŠ a gymnázií“ jsem se věnovala vyčlenění alternativních nástrojů na základě klasifikace klasických nástrojů a jejich výrobou s praktickým využitím v hodinách hudební výchovy. Hlavním záměrem této práce bylo představit několik alternativních nástrojů k možnému využití v hodinách hudební výchovy a ukázat jednoduché postupy na výrobu hudebních nástrojů.

RESUME

In my bachelor thesis „Alternative musical instruments on the musical education lessons on the second grade of elementary and grammar schools“ I have concentrated on the choice of alternative musical instruments based on the classical musical instruments and on making the alternative musical instruments with the practical usage on musical education lessons. The main aim of this thesis was to introduce some of alternative musical instruments. Some of the making processes has been also described.

SEZNAM LITERATURY

- BRABEC, Jindřich. *Hudební výchova pro 7. ročník*. Praha: Jinan, 1995.
- BRABEC, Jindřich, Ivana ŠTÍBROVÁ. *Hudební výchova pro 8. ročník*. Jinan, 1994.
- BRABEC, Jindřich. *Hudební výchova pro 9. ročník*. Praha: Jinan, 1997.
- BUCHNER, Alexandr. *Hudební nástroje od pravěku k dnešku*. Praha – Orbis, 1956.
- COUFALOVÁ, Gabriela, Ivo MEDEK a Jaromír SYNEK. *Hudební nástroje jinak: netradiční využití tradičních hudebních nástrojů a vytváření jednoduchých hudebních nástrojů: [slyšet jinak]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2013. ISBN 978-80-7460-037-1.
- FAJFRLÍKOVÁ, Marie. *Klavír ve výuce hudební výchovy na 2. stupni ZŠ*. Plzeň, 2015. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce PhDr. Štěpánka Lišková, Ph.D.
- FUKAČ, Jiří, VYSLOUŽIL, Jiří (red.). *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, 1997.
- HURNÍK, Ilja, Petr EBEN. *Česká Orffova škola*. Praha: Editio Supraphon, 1982.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros, Lukáš HURNÍK, Zbyněk CÍSAŘ, Jiří PILKA a Dalibor MATOŠKA. *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2000. ISBN 80-7235-052-8.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ, Jiří PILKA a Dalibor MATOŠKA. *Hudební výchova pro 7. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-297-0.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ, Jiří PILKA a Dalibor MATOŠKA. *Hudební výchova pro 8. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 80-7235-041-2.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ. *Hudební výchova pro 9. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-7235-012-9.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha: SPN, 2000. ISBN 80-7235-114-1.
- CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 7. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2000. ISBN 80-7235-112-5
- CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 8. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1999. ISBN 80-7235-107-9.

CHARALAMBIDIS, Alexandros a Dalibor MATOŠKA. *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 9. ročník základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1999. ISBN 80-7235-066-8.

CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ a Lukáš HURNÍK. *Hudební výchova 1 pro gymnázia*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2003. ISBN 80-7235-211-3.

CHARALAMBIDIS, Alexandros, Zbyněk CÍSAŘ, Lukáš HURNÍK a Daniela RADOSA. *Hudební výchova 2 pro gymnázia*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2003. ISBN 80-7235-219-9.

KATANA, Mbabi. *African music for schools*. Fountain Publishers, 2002. ISBN 9970 02 294 6.

KOLÁŘ, J., ŠTÍBROVÁ Ivana. *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Jinan, 1997.

KOŇAŘÍKOVÁ, Karolína. *Využití principů Orffova Schulwerku ve výuce hudební výchovy na Základní škole generála Františka Fajtla DFC v Letňanech*. Diplomová práce. Praha, 2017. Univerzita Karlova. Vedoucí práce: PaedDr. Alena Tichá, Ph.D.

KOTKOVÁ, Eva. *Rozvoj rytmických dovedností s využitím nástrojů Orffova instrumentáře v mateřské škole*. Brno, 2013. Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc.

KURFÜRST, Pavel. *Hudební nástroje*. Praha: Togga, 2002. ISBN 80-902912-1-X.

KYSILKOVÁ, Martina. *Učebnice hudební výchovy pro 7. ročník základní školy*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc.

MANDAUSOVÁ, Marie. *Hudební schopnosti a možnosti jejich rozvoje u žáků 1. stupně ZŠ*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce: doc. PaedDr. Slavíková Marie, CSc.

MERTL, Ivo. *Abeceda hudební nauky – praktická příručka pro učitele*. Brno: Nakladatelství KONVOJ, spol. s.r.o., 1999. ISBN 80-85615-87-8.

MORAVCOVÁ, Milena. *Učebnice hudební výchovy pro 6. ročník základní školy*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc.

PAVLÍČKOVÁ, J. Bakalářská práce. *Pierre van Hauwe a jeho pedagogický odkaz*. Univerzita Karlova. Katedra hudební výchovy. 2013. Vedoucí práce PaedDr. Alena Tichá, Ph.D.

PAVLÍČKOVÁ, Jana. *Netradiční hudební nástroje a jejich využití v hodině hudební výchovy*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PaedDr. Alena Tichá, Ph.D.

SEDLÁK, František. *Didaktika hudební výchovy na 2. stupni základní školy: učebnice pro posl. pedagog. fakult. 2., část. upr. vyd.* Praha: SPN, 1984.

ŠEDIVÝ, Jakub a Lucie ROHLÍKOVÁ. *Hudební výchova: pro 6.-7. ročník základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* Plzeň: Fraus, 2013-. ISBN 978-80-7238-901-8.

ŠEDIVÝ, Jakub a Lucie ROHLÍKOVÁ. *Hudební výchova – příručka učitele pro 6.-7. ročník základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* Plzeň: Fraus, 2014. ISBN 978-80-7238-902-5.

TROJANOVÁ, Jana. *Učebnice hudební výchovy pro 8. ročník základní školy.* Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce: PhDr. Blanka Knopová, CSc.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

- Alternativní. In: *ABZ.cz – slovník cizích slov* [online]. [cit. 2019-03-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/alternativni>
- Boomwhackers BWPP Power Pack zabaví celou rodinu. In: *Frontman – magazín pro aktivní muzikanty* [online]. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://frontman.cz/boomwhackers-bwpp-power-pack>
- Boomwhackers. In: *Audio partner* [online]. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://audiopartner.com/cz/znacky/boomwhackers>
- Brumle. In: *Brumle* [online]. [cit. 2019-03-21]. Dostupné z: <http://www.brumle.cz/brumle>
- Carl Orff. In: *Česká Orffova společnost* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.orff.cz/cs/CarlOrff>
- History of Bongo Drums and How To Play. In: *Instrument Insider* [online]. 2017. [cit. 2019-04-18]. Dostupné z: <https://www.instrumentinsider.com/history-of-bongo-drums-and-how-to-play/>
- Chcete mít vlastní fanfrnoch? In: *Strakonický deník* [online]. 2017 [cit. 2019-04-14]. Dostupné z: https://strakonicky.denik.cz/kultura_region/chcete-mit-vlastni-fanfrnoch-20171123.html
- Kastagnetten. In: *Lexikon der Musik – Instrumente, Musikrichtungen, Veranstaltungen* [on-line]. Nila Holtes, 2014. [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <https://www.lexikon-der-musik.de/kastagnetten/>
- Meinl djembé a shekeire. In: *Muzikus – hudební portál* [online]. 2006 [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <http://www.muzikus.cz/pro-muzikanty-testy/Meinl-Djembe-aShekeire-africke-nastroje~25~rijen~2006/>
- MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. 2007. Dostupné na: www.msmt.cz/file/10427_1_1/
- MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. 2017. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/41216/>
- Něco o djembe. In: *Africké bubny djembe* [online]. [cit. 2019-05-02]. Dostupný z: <http://www.djembe-africke-bubny.cz/odkazy.html>
- Ocean drums. In: *Sweetwater* [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: https://www.sweetwater.com/c1139--Ocean_Drums
- Okarína – čínský nástroj nejen z videohry. In: *Hudební scéna* [online]. 2014. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.hudebni-scena.cz/clanek/okarina-cinsky-nastroj-nejen-z-videohry-736>

Okaríny. In: *Léčivé nástroje [online]*. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.lecive-nastroje.cz/cs/eshop/fletny-a-didzeridu/okariny.html>

Okarína. In: *Montessori hračky [online]*. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://montessorihracky.cz/cs/hudebni-hracky-a-nastroje/7942-okarina-8854740064387.html>

Orff instruments. In: *Music Arts [online]*. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.musicarts.com/orff-instruments>

Panova flétna. In: *One love – your rastafari gateway [online]*. 2007. [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <http://www.onelove.cz/view.php?navezclanku=panova-fletna&cisloclanku=2007080002>

Pojem a historie djembe. In: *Czech didgeridoo [online]*. 2009. [cit. 2019-04-18]. Dostupný z: http://www.czechdidgeridoo.com/?seo_url=o-nas-drums

Rituální pomůcky – chřestidla. In: *Mezinárodní pohanská federace [online]*. 2013. [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <http://www.pohanskafederace.cz/ritualni-pomucky-chrestidla/>

Řehťáčky, klapačky, trakaře. In: *České tradice [online]*. [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: <https://www.ceske-tradice.cz/tradice/jaro/velikonocce/symboly-velikonoc/rehtacky,-klapacky>

Víte, co je fanfrnoch? In: *Jižní Čechy teď [online]*. 2016. [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://www.jcted.cz/vite-co-je-fanfrnoch-ve-ctvrtek-muzete-videt-jak-se-vyrabi/?liveMode=1>

Vozembouchy. In: *Mikroregion Sokolov – východ [online]*. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://www.sokolov-vychod.cz/katalog-tradicnich-regionalnich-produktu?oid=3952991&nid=13258&action=itemDetail&id=709922>

Zahrajte si na brumle. In: *Tatry [online]*. 2011 [cit.2019-03-21]. Dostupné z: <http://www.tatry.cz/cs/zahrajte-si-na-brumle>

Zvuk a hluk. In: *Ekosoftware [online]*. 2016. [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <https://www.ekosoftware.cz/zvuk-a-hluk>

SEZNAM TABULEK

TABULKA 1 - VÝSKYT NÁSTROJŮ V HUDEBNÍCH ČINNOSTECH – UČEBNICE HUDEBNÍ VÝCHOVY PRO GYMNÁZIA 1 A 2 - A. CHARALAMBIDIS A KOL. – SPN	9
TABULKA 2 – VÝSKYT NÁSTROJŮ V HUDEBNÍCH ČINNOSTECH – SADA UČEBNIC HUDEBNÍ VÝCHOVY PRO 6. – 9. ROČNÍK – J. KOLÁŘ, I. ŠTÍBROVÁ, J. BRABEC – JINAN.....	12
TABULKA 3 - VÝSKYT NÁSTROJŮ V HUDEBNÍCH ČINNOSTECH – UČEBNICE HUDEBNÍ VÝCHOVY PRO 6. A 7. ROČNÍK ZŠ A ODPOVÍDAJÍCÍ ROČNÍKY GYMNÁZIÍ - J. ŠEDIVÝ, L. ROHLÍKOVÁ – FRAUS.....	14
TABULKA 4 – VÝSKYT NÁSTROJŮ V HUDEBNÍCH ČINNOSTECH – SADA UČEBNIC HUDEBNÍ VÝCHOVY PRO 6. – 9. ROČNÍK – A. CHARALAMBIDIS, Z. CÍSAŘ, J. PILKA A KOL. – SPN.....	16

SEZNAM OBRÁZKŮ

OBRÁZEK 1 - KŘEPELIČKA Z PLASTOVÉHO VÍČKA	29
OBRÁZEK 2 - KŘEPELIČKA Z OŘECHOVÉ SKOŘÁPKY	29
OBRÁZEK 3 - OŘECHOVÉ KASTANĚTY	30
OBRÁZEK 4 - KOKOSOVÝ XYLOFON	32
OBRÁZEK 5 - KOKOSOVÁ SKOŘÁPKA NA ZAVĚŠENÍ	32
OBRÁZEK 6 - RŮZNÁ PLASTOVÁ CHŘESTIDLA	34
OBRÁZEK 7 - CHŘESTIDLO Z OŘECHOVÝCH SKOŘÁPEK	34
OBRÁZEK 8 - VODNÍ BUBÍNEK Z PLASTOVÉHO KELÍMKU	35
OBRÁZEK 9 - NAFUKOVACÍ OCEAN DRUM	36
OBRÁZEK 10 - HUDEBNÍ LUK	38
OBRÁZEK 11 - FANFRNOCH Z PLASTOVÉHO KELÍMKU	39
OBRÁZEK 12 - RŮZNÉ TYPY KAZOO Z PLASTOVÝCH LAHVÍ A HADIČEK	41
OBRÁZEK 13 - PANOVA FLÉTNA Z PLASTOVÝCH TRUBEK	42
OBRÁZEK 14 - RŮZNÉ TYPY BRČKOFONŮ	43
OBRÁZEK 15 - AFRICKÁ LIDOVÁ PÍSEŇ "KIBUGGA"	48
OBRÁZEK 16 - AFRICKÁ LIDOVÁ PÍSEŇ "KUDU KUDU"	50
